

KRISIS

MANIFEST IMOD ARBEJDET

1. Det døde arbejdes herredømme.

Et lig hersker over samfundet – arbejdets lig. Alverdens magter har sammensvoret sig for at forsvare dette herredømme: Paven og Verdensbanken, Tony Blair og Jörg Heider, fagforeninger og arbejdsgivere, tyske økologer og franske socialister. Alle kender de kun én parole: Arbejde, arbejde, arbejde!

Den, der endnu ikke har glemt at tænke, erkender uden besvær denne holdnings grundløshed. For det samfund, der er behersket af arbejde, gennemlever ikke en midlertidig krise, men støder mod sin absolutte grænse. Som følge af den mikroelektroniske revolution har produktionen af rigdom i stigende grad frakoblet anvendelsen af menneskelig arbejdskraft - i et omfang, som man for årtier siden kun kunne forestille sig i science-fiction litteratur. Ingen kan i fuld alvor påstå, at denne proces engang vil gå i stå eller sågar blive ført tilbage. Salget af varen arbejdskraft vil i det 21. århundrede være lige så udsigtsløs som salget af hestevogne i det 20. århundrede. Men den, der i dette samfund ikke kan sælge sin arbejdskraft, bliver betragtet som "overflødig" og læsset af på den sociale losseplads.

Den, der ikke arbejder, skal ikke spise! Denne kyniske maksime gælder stadig – i dag mere end før, og det netop fordi den er håbløst forældet. Det er absurd: Samfundet var aldrig i så høj grad arbejdssamfund som i den tidsalder, hvor arbejdet bliver overflødiggjort. Netop i døden viser arbejdet sig som totalitær magt, der ikke tåler andre guder ved sin side. Den behersker al tænkning og handlen helt ind i hverdagens og psykens inderste lag. Man skyr intet greb for kunstigt at forlænge livet for arbejdets afguder. Det paranoide råb på "beskæftigelse" retfærdiggør, at man forcerer den ødelæggelse af naturgrundlaget, som for længst er erkendt. De sidste forhindringer for en total kommerialisering af alle sociale forhold bliver kritikløst ryddet af vejen, når et par miserable "arbejdspladser" bliver stillet i udsigt. Og den sætning, at det er bedre at have "et eller andet" arbejde end slet intet, er blevet en alment afkrævet trosbekendelse.

Jo mere åbenlyst det bliver, at arbejdssamfundet er inde i sin definitive slutfase, desto voldsommere bliver dette fortrængt fra den offentlige bevidsthed. Så forskellige disse fortrængningsmetoder end måtte være, så har de dog en fællesnævner: Den verdensomspændende kendsgerning, at arbejdet har vist sig som irrationelt eget-formål, og dertil har gjort sig selv overflødig, bliver omdefineret hvad angår de individer, erhverv og lokaliteter, der fejler, kollektivt eller personligt. Og det med en vrangforestillings stædige konsekvens. Arbejdets objektive grænse skal forekomme at være de kasseredes eget subjektive problem.

Hvor den ene mener, at arbejdsløshed er et produkt af overdrevne krav, mangel på arbejdsvilje og fleksibilitet, så anklager de andre "deres" ledere og politikere for uduelighed, korrupsion, profitjageri eller utroværdighed. I sidste ende er alle enige med forhenværende

forbundspræsident Roman Herzog: Der må gå et såkaldt "ryk" gennem landet, som om formålet var at motivere et fodboldhold eller en politisk sekt. Alle skal på en eller anden måde komme ud af starthullerne, selvom starthullerne er svære at få øje på, og alle skal på en eller anden måde "tage sig kraftigt sammen", selvom der intet er at tage sig sammen til (undtagen det glade vanvid). Dette glædesløse budskabs undertekst er umisforståelig: Den, der trods alt dette ikke finder nåde for arbejdets afguder, er selv skyld i det og kan med god samvittighed afskrives og udstødes.

Den samme menneskeofrets lov gælder på verdensplan. Det ene land efter det andet bliver søndermalet under den økonomiske totalitarismes hjul og beviser dermed bestandigt det samme: Det har forbrudt sig mod markedets såkaldte love. Rentabilitetens logik straffer den, der ikke "tilpasser" sig den totale konkurrences blinde forløb uden betingelser og uden hensyn til tab. De, der bærer håbet i dag er erhvervslivets skrot i morgen. De herskende økonomiske galninge tvivler trods dette ikke en tøddel på deres bizarre verdensforklaring. Tre fjerdedele af verdens befolkning er allerede mere eller mindre henvist til at være socialt affald. Den ene "lokalitet" efter den anden bryder sammen. Efter katastroferne i sydens "udviklingslande" og i den statskapitalistiske afdeling af det verdensomspændende arbejdssamfund i Østeuropa er de markedsøkonomiske mønsterelever i Sydøstasien ligeledes forsvundet ned i sammenbruddets Orcus. Også i Europa har den sociale panik spredt sig. Ridderne af de trøstesløse miner indenfor politik og management forsætter ikke desto mindre med ufortrøden indædthed deres korstog til ære for arbejdets afguder.

Dette er den opstillede grundsætning: Enhver skal kunne leve af sit arbejde. Livsdueligheden er således betinget af arbejdet, og der gives ingen rettigheder, hvor denne betingelse ikke bliver opfyldt.

(Johann Gottlieb Fichte, Naturrettens grundlag jævnfør videnskabslærens principper 1797)

2. Det neoliberale apartheidsamfund.

Et samfund, som er centreret omkring den irrationelle abstraktion arbejde, udvikler tvangsmæssigt en tendens til social apartheid, når det vellykkede salg af varen arbejde går fra at være reglen til at være undtagelsen. De samlede partiers arbejdslejr har i al hemmelighed accepteret denne logik, og rækker gerne hinanden en hjælpende hånd. De strides ikke mere om, hvorvidt en stadig større del af befolkningen skal trænges ud i mørket og afskæres fra enhver samfundsmæssig deltagelse, men kun om, hvordan denne selektion bedst kan mærke piskens snert.

Den neoliberale fraktion overlader tillidsfuldt denne beskidte socialdarwinistiske opgave til markedets "usynlige hånd". Således bliver det socialstatslige sikkerhedsnet forringet, så de, der ikke kan følge med i konkurrencen, kan marginaliseres så lydløst som muligt. De eneste der bliver anset for at være mennesker, er de feststemte medlemmer af

globaliserings-profitørernes broderskab. Som den rene selvfølge bliver alle planetens ressourcer usurperet til gavn for den kapitalistiske tvangsmaskine. Og de ressourcer, som ikke kan mobiliseres på rentabel vis, må ligge brak, også selvom det betyder, at hele populationer bliver overladt til sult.

Ansvar for det besværlige "menneskeaffald" overlades til politiet, de religiøse forløringssektorer, mafiaen og fattigkøkkenerne. I mellemtiden er antallet af fængslede i USA og i de fleste af Mellemeuropas stater større end i et gennemsnitligt militærdiktatur. Og i Latinamerika dræber markedsøkonomiske dødspatroljer gadebørn og andre fattige i et antal, som overgår drabet på oppositionelle selv under den værste politisk repression. De udstødte har kun én samfundsmæssig funktion tilbage: At være et afskrækkende eksempel. Deres skæbne skal sørge for, at alle dem, der jager afsted i arbejdssamfundets "rejse mod Jerusalem", bliver ansøret til at kæmpe om det usle råderum der er, og, endnu vigtigere, at tabernes masser bliver holdt i hektisk bevægelse, så de ikke får den indlysende idé at gøre oprør mod disse skamløse krav.

Den totalitære markedsøkonomis fagre nye verden henviser de fleste til at være selvopofrende skyggemennesker i en skyggeøkonomi. Disse tjenesteydelses-samfundets underbetalte arbejdere og demokratiske slaver må ydmygt betjene de højtbetalte globaliserings-profitører. De nye "arbejdende fattige" kan så servicere de sidste forretningsmænd i det døende arbejdssamfund, pudse deres sko, sælge dårlige hamburgere til dem og bevogte deres indkøbscentre. Den som har hængt sin hjerne i garderoben, kan sågar drømme om at avancere til "service-millionær".

I de angelsaksiske lande er denne rædselsverden allerede virkelighed for millioner. Det samme er tilfældet i den tredje verden og Østeuropa. Og i Euro-land synes man fast besluttet på at indhente dette så hurtigt som muligt. De relevante økonomitidender lægger ikke længere skjul på, hvordan de forestiller sig arbejdets ideelle fremtid: Børn i den tredje verden, som pudser bilruder i skidne gadekryds, er lysende eksempler på en "iværksætterånd", som de arbejdsløse i vores egen "serviceørken" pænt har at orientere sig imod. "Fremtidens ledestjerne er individet som sin egen arbejdsgiver og sin egen socialforsorg" skriver "Kommissionen for fremtidsspørgsmål i delstaterne Bayern og Sachsen". Og videre: "Efterspørgslen efter simple personnære tjenester er større, jo mindre tjenesterne koster, og jo mindre udbyderen tjener". I en verden, hvor der stadig fandtes menneskelig selvrespekt, ville en sådan udtalelse provokere til social opstand. I en verden af domesticerede arbejdsdyr besvares den blot med et hjælpeløst nik.

Skurken har forbrudt sig mod arbejdet, men ikke desto mindre har han tilegnet sig en arbejders løn; nu må han arbejde uden løn og derved få en anelse om fremgangens og gevinstens velsignelser, selv i fængselscellen. [...] Gennem tvangsarbejde skal han opdrages til at opfatte sædeligt arbejde som fri personlig dåd.

(Wilhelm Heinrich Riel, det tyske arbejde, 1861)

3 Den nye socialstats-apartheid.

De ikke-neoliberale fraktioner af det samlede samfunds arbejdslejr er måske ikke overvældende begejstrede for disse perspektiver, men ikke desto mindre har de en klippefast tro på, at et menneske uden arbejde intet menneske er. Idet de på nostalgisk vis er fikserede på efterkrigstidens fordistiske massearbejde, har de intet andet mål end at genoplive disse arbejdssamfundets hensvundne tider. Staten skal endnu engang udføre jobbet, når markedet ikke kan. Det formodede normale arbejdssamfund skal gensimuleres ved hjælp af "beskæftigelsesprogrammer", kommunalt tvangsarbejde for socialhjælpsmodtagere, støtte til lokalområder, gældsættelse og andre politiske tiltag. Denne lunkne og halvhjertede arbejds-statisme har ikke antydningen af en chance, men den vedbliver at være et ideologisk fikspunkt for de befolkningslag, som trues af undergang. Men netop på grund af sin håbløshed er den resulterende praksis alt andet end emancipatorisk.

Den ideologiske forvandling af det "knappe arbejde" til første borgerret udelukker konsekvent alle, som ikke er statsborgere. Der bliver ikke stillet spørgsmålstegn ved den sociale selektionslogik, den bliver blot defineret på en anden måde: Den individuelle overlevelseskamp skal skærpes ved hjælp af etnisk-nationale kriterier. "Nationale trædemøller kun for vore egne", vælder det ud af folkesjælen, som i sin perverse kærlighed til arbejde atter genfinder sig selv som folkefællesskab. Højrepopulismen understøtter åbenlyst disse konklusioner. Dens kritik af konkurrencesamfundet er tæt forbundet med løbende etnisk udrensning i den kapitalistiske rigdoms skrumpende randzoner.

I modsætning hertil ønsker de mådeholdne socialdemokratiske og grønne nationalister at gøre de for længst etablerede immigrantarbejdere til medborgere og endda til statsborgere – hvis de forpligter sig til skrabende underdanighed og garanteret harmløshed. Den skærpede udgrænsning af flygtninge fra øst og syd kan dermed bedre legitimeres populistisk og bedre bedrives i det skjulte – naturligvis forskønnet af alskens humanitært ordsqualder. Menneskejagten på de "illegale", som forsøger at tilsnige sig hjemlige arbejdspladser, skal helst foregå uden hæslige spor af blod og bål på tysk jord. Til det formål har vi grænsevagter, politi og Schengenlands stødpudestater, så alt kan foregå ifølge lovens bogstav og gerne fjernt fra alle TV-kameraer.

Den statslige arbejdssimulering er i selve sit grundlag voldelig og repressiv. Den repræsenterer den betingelsesløse vilje til at opretholde arbejdsafgudernes

herredømme med alle tilgængelige midler, også efter deres død. Denne arbejdsbureaukratiske fanatisme tillader end ikke de udstødte, de arbejds- og chanceløse, og dem, der har en god grund til at værges sig imod arbejde, en mulighed for at falde til ro i nogen af de sidste og helt igennem ynkelige nicher, som den nedbrudte socialstat har efterladt. De får armene vredet om af socialarbejdere og arbejdsformidlere, mens de blændes af statslige forhørslamper, og tvinges derved til at gøre knæfald foran det herskende ligs trone.

I retssalen gælder sætningen "enhver tvivl tilkommer den anklagede", men i den her sammenhæng gælder den omvendte bevisbyrde. Hvis de ikke i al fremtid vil leve af luft og kristelig næstekærlighed, så må de udstødte acceptere ethvert smuds – og slavearbejde og ethvert nok så absurd beskæftigelsestiltag, for at demonstrere deres betingelsesløse arbejdsberedskab. Om det, de bliver sat til, kun i den fjerneste forstand giver nogen som helst mening, eller er fuldkommen meningsløst, er her ganske ligegyldigt. De skal forblive i permanent bevægelse, så de ikke glemmer efter hvilken lov de har at henslæbe deres eksistens.

Tidligere arbejdede mennesker for at tjene penge. I dag sparer staten ingen omkostning, når hundredtusinder skal simulere det forsvundne arbejde i besynderlige "træningsværksteder" og "beskæftigelsesprojekter" for at holde sig i form til regulære arbejdspladser, som de aldrig kommer til at besætte. Bestandigt nye og bestandigt dummere "tiltag" bliver opfundet, så det kan se ud, som om samfundets tomgangs – og trædemølle kan holdes i gang til evig tid. Jo mere vanvittig arbejdstvangen er, jo mere brutalt bliver det hamret ind i menneskers sind, at hver bid brød har sin pris.

I denne henseende viser "new labour" og deres efterlignere over hele verden sig at være fuldkommen kompatible med den neoliberale model for social selektion. Gennem simulation af "beskæftigelse", og ved at foregøgle, at arbejdssamfundet har en positiv fremtid, skabes der moralsk legitimation for at fare endnu hårdere frem over for arbejdsløse og arbejdsnægttere. Samtidig betyder statslig arbejdstvang, løntilskud og såkaldt "frivilligt borgerarbejde", at lønomkostningerne bliver presset yderligere ned. Således bliver den blomstrende sektor af underbetalt armodsarbejde fremmet på massiv vis.

Den såkaldte aktive arbejds politik efter "new labours" model skåner ikke engang kronisk syge og enlige mødre med småbørn. Den, som modtager statslig understøttelse, bliver først løsladt fra det statslige kvælergreb, når hans navneskilt hænger på storetåen. Det eneste formål med denne påtrængenhed er at afholde så mange mennesker som muligt fra at stille nogen som helst krav til staten. Samtidig skal de nedrige pinselmetoder overbevise de udstødte om, at enhver form for armodsarbejde må være behageligt i sammenligning med dette.

Officielt svinger den paternalistiske stat bare piskeren af lutter kærlighed og med den hensigt at afrette sine som "arbejdssky" afskrevne børn og hjælpe dem videre på deres vej. I virkeligheden har de "pædagogiske" tiltag det ene formål at jage kunderne ud af butikken. Hvad skulle formålet ellers være med at tvangsudskrive arbejdsløse til at høste asparges på markerne? Der skal de fortrænge polske sæson-arbejdere, som kun accepterer at arbejde til sulteløn, fordi den kan veksles til antagelig mønt i hjemlandet. Disse tiltag hjælper ikke tvangsarbejderne og den åbner ingen "erhvervsperspektiver" for dem. Og for aspargesbønderne er de vrisne faglærte og akademikere, som de udsættes for, kun en kilde til ærgrelse. Men hvis en eller anden, efter tolv timers slid i den tyske muld, bliver grebet af det skøre indfald, at egen pølsebod kunne være en fremragende idé, så har "fleksibilitetshjælpen" haft sin ønskede ny-britiske virkning.

Ethvert arbejde er bedre end intet arbejde.

(Bill Clinton, 1998)

Intet job er så hårdt som intet job.

(Motto for en plakatudstilling afholdt af det nationale koordineringskontor for initiativer for erhvervsløse i Tyskland, 1998)

Borgerarbejde skal belønnes, ikke aflønnes. [...] Men den der er beskæftiget i borgerarbejde, bliver også befriet for arbejdsløshedens og socialhjælpens skamplet.

(Ulrich Beck, Demokratiets sjæl, 1997)

4. Det hele sat på spidsen og dementi af arbejdsreligionen.

Den nye arbejdsfanatisme, hvormed samfundet reagerer på sine afguders død, er en lang histories logiske fortsættelse og endelige slutfase. Siden reformationen har alle bærende kræfter i den vestlige modernisering prædikeret arbejdets hellighed. Dette har frem for alt været tilfældet i de sidste 150 år, hvor alle samfundsteorier og politiske strømninger har været rent ud sagt besat af arbejde. Socialister og konservative, demokrater og fascister har bekæmpet hinanden på blodigste vis, men trods alt dødsfjendskab har de altid været enige om at ofre til arbejdets afguder. "Den dovne snylter skal fordrives", hedder det i teksten til den internationale arbejderhymne – og "Arbejde gør fri" var det uhyggelige motto over porten til Auschwitz. De pluralistiske efterkrigsdemokratier forsvor sig i særdeleshed til arbejdets vedvarende diktatur. Selv i det ærkekatolske Bayerns forfatning belæres borgerne på bedste lutherske vis: "Arbejdet er kilden til folkets velstand, og står

under statens særlige beskyttelse". Ved slutningen af det 20. århundrede er alle ideologiske modsætninger stort set gået op i røg. Det eneste, der er tilbage, er det nådesløse og fælles dogme, at arbejde er menneskets naturlige bestemmelse.

I dag bliver dette dogme dementeret af selve arbejdssamfundets virkelighed. Arbejdsreligionens præster har altid prædikeret, at mennesket ifølge sin angivelige natur er et "animal laborans". Det bliver i det hele taget først til menneske, når det, som Prometheus, har underkastet sig naturstoffet og virkeliggjort sig selv i sine produkter. Denne myte om verdenserobreren og demiurgen, der følger sit kald, var ganske vist en hån mod det moderne arbejdssamfunds virkelige karakter, men i en tidsalder med opfinderkapitalister som Siemens og Edison og deres mandskab af faglærte arbejdere, har den muligvis haft et reelt substrat. Men i mellemtiden er denne gestus blevet fuldkommen absurd.

Den, som i dag spørger efter sit arbejdes indhold, mening eller formål, bliver skør i bolden – eller et element, der forstyrrer samfundsmaskineriet, mens det fungerer løs som sit eget formål. Den engang så arbejdsstolte Homo Faber, der tog sin dont alvorligt på spidsborgerlig vis, er nu lige så gammeldags som en mekanisk skrivemaskine. Møllen skal simpelthen holdes i gang for enhver pris, og dermed basta. Til at give det hele mening findes der kommunikationsmedarbejdere og talrige hærskarer af indpiskere og bedriftspsykologer, imagerådgivere og medicinpushere. Der, hvor der bestandigt pladres løs om motivation og kreativitet, er der garanteret intet af den slags tilbage – undtagen som selvbedrag. Derfor er evnerne til selvuggestion, selvfremsstilling og kompetence-simulation i dag de allervigtigste dyder hos managere og faglærte arbejdere, bogholdere og mediestjerner, parkeringsvagter og lærerinder.

Også den påstand, at arbejdet er en evig nødvendighed og fra naturens hånd er menneskets herre, er blevet gjort grundigt til skamme af arbejdssamfundets krise. Gennem århundreder har det lydt, at arbejdets afguder skulle hyldes alene af den grund, at behov nu engang ikke kan tilfredstilles uden sveddrivende menneskeligt slid. Formålet med hele arbejdslovet skulle således være behovstilfredsstillelse. Hvis det var sandt, så ville en kritik af arbejdet give lige så meget mening som en kritik af tyngdekraften. Men hvordan skulle en reel "naturlov" komme i krise eller sågar helt forsvinde? Ordførerne for den samfundsmæssige arbejdslejr, fra de arbejdsgale neolibérale kaviarædere til de ølvomstyngede fagforeningsfolk, er løbet tør for argumenter for denne arbejdets pseudo-natur. Eller hvordan vil de forklare, at tre fjerdedele af menneskeheden i dag synker ned i nød og elendighed, fordi det arbejdssamfundsmæssige system ikke mere har brug for deres arbejde?

Det er ikke længere den gammeltestamentlige forbandelse "I dit ansigts sved skal du æde dit brød", som tynger de udstødte, men en ny og mere grum forbandelsesdom: "Du skal

ikke æde, thi din sved er overflødig og dit arbejde kan ikke sælges". Og det skulle være en naturlov? Det er intet andet end et irrationelt samfundsmæssigt princip, der fremtræder som naturtvang, fordi det igennem århundreder har ødelagt eller underlagt sig alle andre former for sociale relationer og sat sig selv som absolut lov. Det er "naturloven" i et samfund, som anser sig selv for at være gennemrationelt, men som i virkeligheden kun følger dets arbejdsafguders målrationelitet, til hvis "saglige tvang" man endda er beredt til at ofre den sidste stump af menneskelighed.

Ethvert arbejde, det være sig nok så ydmygt og mammonistisk, er forbundet med naturen. Det blotte ønske om at udføre et arbejde fører en mere og mere i retning af sandheden og dermed naturens love og forskrifter, som er sandhed.

(Thomas Carlyle, Arbejd og fortvivel ikke, 1843)

5 Arbejde er et samfundsmæssigt tvangsprincip.

Arbejde er på ingen måde ensbetydende med, at mennesker omformer naturen eller forholder sig til hinanden på virksom vis. Så længe der findes mennesker, vil de bygge huse, fremstille klæder, tilvejebringe føde og mange andre ting, de vil opdrage børn, skrive bøger, diskutere, anlægge haver, komponere musik og alt muligt andet. Det er banalt og selvindlysende. Det er dog ikke indlysende, at simpel menneskelig virksomhed, den rene "udgydelse af arbejdskraft", skal ophøjes til et abstrakt princip, som behersker alle sociale forbindelser, og det ganske uden hensyn til dets indhold, og ganske uafhængigt af de involveredes behov og vilje.

I de gamle agrarsamfund fandtes der alle mulige former for herredømme og alle mulige former for personlig afhængighed, men intet det abstrakte arbejdes diktatur. Aktiviteter, der var forbundet med at omforme naturen og opretholde sociale forbindelser, var ganske vist ikke frit bestemte i sig selv, men heller ikke underkastede en abstrakt "udgydelse af arbejdskraft"; de var snarere indfattede i et komplekst system af religiøse forskrifter, og sociale og kulturelle traditioner prægede af gensidige forpligtelser. Hver virksomhed havde sin særlige tid og sit særlige sted; der fandtes ingen abstrakt-almen form for aktivitet.

Det var først det moderne vareproducerende system, med sit eget-formål og sin uophørlige forvandling af menneskelig energi til penge, som frembragte en særlig sfære af "arbejde", løsrevet fra alle andre sammenhænge og abstraheret fra ethvert indhold – en sfære af uselvstændig, betingelsesløs, relationsløs og robotagtig virksomhed, som adlyder en abstrakt "bedriftsøkonomisk" målrationelitet, der er afskåret fra alle øvrige sociale forhold og hinsides alle behov. I denne sfære, som er afsondret fra livet, hører tiden op med at være levet og oplevet tid; den bliver til blot råstof, som skal udnyttes så optimalt

som muligt: "Tid er penge". Hvert sekund bliver afregnet, hver smuttur på lokummet er et irritationsmoment, hver småsnak en forbrydelse mod den selvstændiggjorte produktionstvang. Når der arbejdes, må der kun bruges abstrakt energi. Livet udspiller sig et andet sted – eller slet ikke, idet arbejdets taktslag tyranniserer alt. Selv børn bliver afrettet efter urets tikken, så de engang kan blive "arbejdsdygtige". Feriens eneste formål er at regenerere "arbejdskraften". Og selv ved middagsbordet, i festligt lag og i kærlighed, slår sekundviseren sit tik tak i baghovedet.

I arbejdets sfære er det uden betydning, hvad der bliver gjort; det vigtige er at aktiviteten som sådan bliver udført, for arbejdet er netop sit eget formål, for så vidt som det bærer pengekapitalens valorisering – den uendelige formering af penge for pengenes egen skyld. Arbejdet er dette absurde formåls aktivitetsform. Kun derfor, og ikke af saglige grunde, bliver produkter produceret som varer. Thi kun i denne form repræsenterer de abstraktionen penge, hvis indhold er abstraktionen arbejde. Dette er mekanismen, som skaber den selvstændiggjorte samfundsmæssige trædemølle, i hvilken den moderne menneskehed holdes fangen.

Og netop derfor er produktionens indhold lige så ligegyldigt som produkternes anvendelse eller deres sociale og naturlige følger. Om huse bliver bygget eller landminer bliver fremstillet, om bøger bliver trykt eller genmodificerede tomater bliver avlet, om mennesker bliver syge af det hele, om luften bliver forgiftet eller det "bare" er den gode smag, som går i forfald – alt dette er uvæsentligt, så længe varen på en eller anden måde bliver forvandlet til penge og penge forvandlet til nyt arbejde. At varen kan bruges til noget konkret, og eventuelt destruktivt, er aldeles uinteressant for den bedriftsøkonomiske rationalitet, thi for den gælder produktet kun som bærer af forgangent arbejde, af "dødt arbejde".

Ophobningen af "dødt arbejde" som kapital, fremstillet i pengeformen, er den eneste "mening", som det moderne vareproducerende system kender til. "Dødt arbejde"? Rent metafysisk vanvid! Ja, men det er en metafysik, som er blevet til håndgribelig virkelighed, en "sagliggjort" forrykthed, som holder dette samfund i et jerngreb. Idet de bestandigt køber og sælger, er menneskene ikke selvbevidste samfundsmæssige væsner, som står i et gensidigt forhold til hinanden. De er tværtimod sociale automater, som eksekverer dette forudsatte eget-formål.

Derfor føler arbejderen sig hos sig selv når han ikke arbejder og ude af sig selv når han arbejder. Derhjemme er han, når han ikke arbejder, og når han arbejder er han ikke hjemme. Hans arbejde er således ikke frivilligt, men aftvunget, tvangsarbejde. Det er derfor ikke tilfredsstillelsen af et behov, men kun et middel til at tilfredsstille andre behov. Dets fremmedhed træder renest frem derved, at arbejdet, når der ikke eksisterer fysisk eller anden tvang, bliver skyet som pesten.

(Karl Marx, økonomisk-filosofiske manuskripter, 1844)

6 Arbejde og kapital er to sider af samme mønt.

Venstrefløjen har altid æret arbejdet med ganske særlig iver. Den har ikke blot ophøjet arbejdet til at være menneskets væsen, men også netop derved mystificeret det til at være kapitalens formodede modprincip. Arbejdet i sig selv var ikke skandalen, kun dets udbytning gennem kapitalen. Derfor var samtlige "arbejderpartiers" program til stadighed kun "befrielse af arbejdet", ikke befrielse fra arbejdet. Men den sociale modsætning mellem kapital og arbejde er blot modsætningen mellem to forskellige (om end ulige) interesser indenfor det kapitalistiske eget-formål. Klassekampen var disse modsatte interesser fremtrædelsesform indenfor det fælles vareproducerende samfunds rammer. Den tilhørte kapitalvaloriseringens indre bevægelsesdynamik. Hvad enten der blev kæmpet om lønninger, om rettigheder, om arbejdsforhold eller om arbejdspladser: Den blinde forudsætning var bestandigt den herskende trædemølle med dens irrationelle principper.

Set fra arbejdets synspunkt er produktionens kvalitative indhold lige så ligegyldigt, som det er set fra kapitalens synspunkt. Det eneste, det handler om, er at sælge arbejdskraften så optimalt som muligt. Det drejer sig ikke om den fælles bestemmelse af den specifikke aktivitetens mening og formål. Hvis nogen nogensinde har håbet, at en sådan selvbestemmelse af produktionen kunne virkeliggøres i det vareproducerende systems former, så har "arbejdskræfterne" for længst fralagt sig denne illusion. Det handler kun om "arbejdspladser" og "beskæftigelse" – selve begreberne afslører hele foranstaltningens karakter af eget-formål, og de involveredes umyndighed.

Hvad og hvorfor og med hvilke følger der produceres, er lige så inderligt ligegyldigt for sælgerne af varen arbejdskraft som for køberne. Arbejdere på atomkraftværker og kemifabrikker protesterer som gale, når deres tidsindstillede bomber skal demonteres. Og Volkswagens, Fords og Toyotas "beskæftigede" er de allermest fanatiske tilhængere af det automobile selvmordsprogram. Ikke bare fordi de er tvunget til at sælge sig selv, for overhovedet at have "ret" til at leve, men også fordi de rent faktisk identificerer sig med denne bornerte måde at leve på. For sociologer, fagforeningsfolk og præster, ja, for alle det "sociale spørgsmåls" fagteologer, tæller dette som bevis på arbejdets etisk-moralske værdi. Arbejde danner personlighed, siger de. Lige præcis. Nemlig vareproduktionens zombie-personligheder, som ikke mere kan forestille sig noget liv uden for deres højtelskede trædemølle, som de dagligt gør sig parate til at træde i.

Så lidt som arbejderklassen som arbejderklasse nogensinde var kapitalens antagonistiske modsigelse eller den menneskelige frigørelses subjekt, lige så lidt er kapitalisternes og

chefernes samfundskontrol styret af en ondsindet og rent subjektiv udbyttertilje. Ingen af verdenshistoriens herskende kaster har nogen sinde ført et så ufrit og jammerligt liv som Microsofts, Chrysler-Daimlers eller Sonys forjagede chefer. Enhver middelalderlig godsejer ville have betragtet disse mennesker med afgrundsdyb foragt. For mens han kunne hengive sig til lediggang og borttødsle sin rigdom på mere eller mindre orgiastisk facon, så kan disse arbejdssamfundets eliter ikke unde sig selv den mindste pause. Udenfor trædemøllen kan de ikke stille andet op med sig selv end at gå i barndom. Lediggang, erkendelseslyst og sanselig nydelse er fænomener, der er lige så fremmede for dem, som de er for deres menneskemateriale. Selv er de blot arbejdsafgudernes slaver, rene funktionseliter, som betjener samfundets irrationelle eget-formål.

De herskende afguder forstår at underkaste konkurrencens "stumme tvang" deres subjektløse vilje, som også de mægtige må bøje sig for, selv om de administrerer hundredvis af fabrikker og flytter milliardsummer rundt over den ganske verden. Gør de ikke det, så bliver de lige så hensynsløst udrangerede som de overflødige "arbejdskræfter". Men netop deres egen umyndighed gør kapitalens funktionærer så umådeligt farlige, ikke deres subjektive udbyttertilje. De kan ikke engang spørge efter formålet med, og konsekvenserne af, deres rastløse aktivitet, for de kan ikke tillade sig at føle noget eller tage hensyn. Derfor kalder de det realisme når de lægger jorden øde, hæsliggør byerne og lader mennesker forarmes midt i al rigdommen.

Arbejdet får mere og mere den gode samvittighed på sin side: Hang til glæde kalder sig allerede "behov for rekreation" og begynder så småt at skamme sig over sig selv. "Man skylder sig selv at holde sig sund" – sådan siger man, når man bliver grebet i at tage en tur på landet. Ja, snart kommer det vel så vidt, at man ikke kan hengive sig til "vita contemplativa" (det at vanke omkring med tanker og venner) uden dårlig samvittighed og selvforagt.

(Friedrich Nietzsche, Ledighed og lediggang, 1882)

7. Arbejde er patriarkalsk herredømme.

Også selvom den logik, der angår arbejdet og dets forvandling til pengemateriale, trakter efter det, så er det dog ikke alle samfundsmæssige områder og nødvendige aktiviteter, der lader sig presse ind i denne den abstrakte tids sfære. Derfor opstår der sammen med arbejdets fraspaltede sfære en anden sfære, som på en måde er dens bagside: Den private husholdnings, familiens og intimitetens sfære.

I dette som "kvindeligt" definerede rige udspiller dagliglivets mange og gentagne aktiviteter sig. Aktiviteter, der slet ikke, eller kun undtagelsesvis, lader sig forvandle til penge: Fra rengøring og madlavning over børneopdragelse og pleje af ældre mennesker til

den idealtypiske hustru "kærlighedsarbejde", hvis formål er at pusle om den småbemidlede ægtemand og lade ham "tanke følelser op". Idet det intimes sfære bliver set som modstykke til arbejdet, bliver den derfor af den borgerlige familieideologi forklaret til at være det "egentlige livs" hjemstavn – endskønt den i virkeligheden ofte er et rent intimhelvede. Det drejer sig nemlig ikke om en det bedre og sandere livs sfære, men tværtimod om en lige så bornert og reduceret form for væren, kun med et andet fortegn. Denne sfære er ganske vist afsondret fra arbejdet, men er et produkt af dette og eksisterer kun i forhold til det. Uden de "kvindelige" aktivitetsformers fraspaltede rum havde arbejdssamfundet aldrig kunnet eksistere. Dette rum er dets stumme forudsætning og samtidig dets specifikke resultat.

Det samme gælder også for de samfundsmæssige stereotyper, hvis almengørelse opstod i forbindelse med det vareproducerende systems udvikling. Det var ikke tilfældigt, at billedet af den natur – og driftsdrevne, irrationelle og emotionelt styrede kvinde fæstnede sig som massefordom sammen med billedet af den kulturskabende, fornuftige og beherskede arbejdsmand. Og ikke tilfældigt var den hvide mands afretning af sig selv til arbejdets hensynsløshed, og det statslige apparats menneskeforvaltning, ledsaget af en århundredelang, rasende "hekseforfølgelse". Også den naturvidenskabelige verdenstilegnelse, som begyndte på denne tid, var allerede i sine rødder forgiftet af arbejdssamfundets eget-formål og dets samfundsmæssige attributter. På denne måde, og for at kunne fungere gnidningsløst, drev den hvide mand alle de følelser og emotionelle behov ud af sig selv, som kunne virke forstyrrende i arbejdets rige.

I det 20. århundrede, specielt i de fordristiske efterkrigsdemokratier, blev kvinderne i stigende grad inddraget i arbejdets system. Men resultatet var kun en art skizofren kvindelig bevidsthed. For på den ene side bibragte kvindernes indtrængen i arbejdets sfære dem ingen befrielse, men blot den samme afretning til arbejdsafgudernes ære, som mændene var blevet udsat for. For det andet blev "afspaltningens" struktur bibeholdt og dermed de såkaldte "kvindelige" aktiviteter udenfor det officielle arbejde. Således blev kvinderne underkastet en dobbeltbelastning og samtidig udsat for fuldstændig modsatrettede sociale imperativer. Indenfor arbejdets sfære har de indtil i dag fortrinsvis været henvist til dårligt betalte og mindreværdige stillinger.

Derfor vil ingen systemkonform kamp for kvindekvoter, og kvindelige karrierechancer, ændre på noget som helst. Den jammerlig borgerlige vision af en "forenelighed af kald og familie" antaster slet ikke det vareproducerende systems adskillelse af sfærer, og dermed den samfundsmæssige fraspaltningsstruktur. For flertallet af kvinder er disse perspektiver helt uvirkelige, men for en mindre gruppe af "højtlønnede" medfører de en perfid "vinderposition" i den sociale apartheid, idet de kan uddelegere husholdning og børneomsorg til dårligt betalte ansatte (som "selvfølgelig" er kvinder).

Denne privatlivets og familiens sfære, som lovsynges af de borgerlige, bliver i sandhed mere og mere udhulet og degraderet af det samlede samfund. For i sin usurpation kræver arbejdssamfundet, at den ganske personlighed er selvopofrende og mobil og står til rådighed døgnet rundt. Patriarkatet afskaffes ikke, det forvilder sig blot i den arbejdssamfundets krise, som ingen vil indrømme eksisterer. I takt med at det vareproducerende system bryder sammen, bliver kvinderne ansvarlige for overlevelsen på alle niveauer, mens den "mandlige" verden simulerer og forlænger arbejdssamfundets kategorier.

Menneskeheden gjorde frygtelige ting ved sig selv, mens selvet, menneskets identiske, målrettede, mandlige karakter, blev skabt, og noget af dette bliver stadig gentaget i enhver barndom.

(Max Horkheimer/Theodor W. Adorno: Oplysningens dialektik)

8. Arbejde er de umyndiges virksomhed.

Ikke kun faktisk, men også begrebsligt kan man eftervise identiteten mellem arbejde og umyndighed. For nogle få århundreder siden var menneskene ganske bevidste om sammenhængen mellem arbejde og social tvang. I de fleste europæiske sprog betegnede begrebet "arbejde" oprindeligt kun det umyndige menneskes virksomhed, den afhængiges virksomhed, trællens og slavens. I de germanske sprog hentyder ordet til det trælsomme slid, som et forældreløst og dermed livegent barn var henvist til. "Laborare" på latin betyder noget i retning af "at vakle under en tung byrde", og henviser generelt til slavelivets lidelser og plager. De romanske ord "travail" og "trabajo" kan udledes af det latinske "tripalium", som var et slags åg, som blev brugt til at straffe og pine slaver og andre ufri. I det tyske udtryk "arbejdets åg" kan man stadig ane noget af denne betydning.

Etymologisk set er "arbejde" altså ikke et synonym for selvbestemt menneskelig aktivitet, men en betegnelse for en ulykkelig social skæbne. "Arbejde" bliver kun udført af dem, der har mistet deres frihed. Arbejdets udbredelse til alle samfundsmedlemmer er derfor ikke andet end en almengørelse af trælleagtig afhængighed, og den moderne tilbedelse af arbejde ikke andet end en pseudo-religiøs forklarelse af denne tilstand.

Denne sammenhæng kunne blive succesfuldt fortrængt, og de sociale krav inderliggjort, fordi arbejdets almene og "saglige" karakter blev indpisket via det vareproducerende system. De fleste mennesker knokler ikke mere under en personlig herres knut. Den sociale afhængighed er blevet til en abstrakt system-sammenhæng - og er netop derfor total. Den kan spores overalt, og er netop derfor svær at fatte. Hvor enhver er blevet træl, er enhver også samtidig sin egen herre -

sin egen slavehandler og slavefoged. Og alle adlyder systemets usynlige afguder, kapitalvaloriseringens "overherrer", som holder dem under deres "tripaliums" åg.

9. Arbejdets blodige gennembrudshistorie.

Historien om det moderne er sammenfaldende med arbejdets gennembrudshistorie, som har draget et spor af rædsel og ødelæggelse over hele planeten. På intet tidspunkt var den vederstyggelighed at bortødsle livsenergien på et fremmedbestemt eget-formål så inderliggjort som i dag. Det tog flere århundreder med åbenlys vold i stort format, før mennesker i bogstavelig forstand var blevet pint til at tjene arbejdets afguder betingelsesløst.

Starten på det hele var ikke den angiveligt "velfærdsforøgende" udbredelse af markedsrelationerne, men derimod de absolutistiske statsapparaters umættelige hunger efter penge til finansiering af de tidligt moderne militærmaskiner. Det var kun for at fodre dette apparatur, som for første gang i historien holdt hele samfund i et bureaukratisk kvælergreb, at den bymæssige købmænds – og handelskapital udviklede sig langt hinsides alle traditionelle handelsrelationer. Først på denne måde blev penge til et centralt samfundsmæssigt motiv og abstraktionen arbejde til en central samfundsmæssig tvang, der ikke tog hensyn til de egentlige behov.

Det var ikke frivilligt, at de fleste mennesker gik over til at producere for anonyme markeder og dermed blev del af en almengjort pengeøkonomi; det skete, fordi den absolutistiske pengehungere medførte, at skatterne blev opkrævet i pengeform og forhøjede til det eksorbitante. Nu skulle menneskene "tjene penge", ikke til sig selv, men til den tidligt moderne militærstat, dens ild-våben, dens logistik og dens bureaukrati. På denne og ikke på andre måder kom kapitalvaloriseringens absurde eget-formål, og dermed arbejdet, til verden.

Men snart viste det sig, at monetære redskaber som skatter og afgifter ikke var nok. De absolutistiske bureaukrater og finanskapitalistiske forvaltere gik i gang med at organisere mennesker direkte og under tvang, som materiale for en samfundsmaskine, der skulle forvandle arbejde til penge. Befolkningens traditionelle livs – og eksistensformer blev ødelagt; ikke fordi menneskene frivilligt havde besluttet sig til at "videreudvikle" sig, men fordi de skulle tjene som menneskemateriale for den opskruede maksimeringsmaskine. Mennesker blev fordrevet fra deres marker med våbenmagt, for at få kunne avles til gunst for uldmanufakturere. Gamle rettigheder såsom at jage frit, at fiske og samle træ i skovene blev afskaffet. Og når så de forarmede masser drog tiggende og stjælende gennem landet, blev de indespærrede i arbejdsanstalter og manufakturer, for der at blive maltrakterede af et brutalt arbejdsmaskineri, hvis formål var at gennemhegle dem til at blive føjelige arbejdsdyr med slavebevidsthed.

Men i længden var det ikke nok for de absolutistiske monsterstater at forvandle sine egne undersåtter til materiale for de penge-skabende arbejdsafguder på denne langsommelige måde. De gjorde også krav på andre kontinenter. Den indre kolonisering af Europa gik i spand med en ydre, først og fremmest af de to amerikanske kontinenter og dele af Afrika. Her lod arbejdets indpiskere hæmningerne falde en gang for alle. I rov-, ødelæggelses- og udryddelsesfelttog, som var uden historisk sidestykke, overfaldt man de "nyopdagede" verdener, hvis lokale ofre ikke engang blev anset for at være mennesker. Det nyligt opståede arbejdssamfundets menneskeædende europæiske magter definerede de underkastede fremmede kulturer som "vilde" – og menneskeædende.

Dermed blev det legitimt at udslette dem eller gøre dem til slaver i milliontal. Bogstaveligt slaveri i den koloniale plantagedrift og råstofudvinding, hvis dimensioner endda overtraf det antikke slavehold, er en af det vareproducerende systems grundlæggende forbrydelser. Her blev "tilintetgørelse gennem arbejde" for første gang bedrevet i stor stil. Dette var arbejdssamfundets anden grundlæggelse. Overfor de "vilde" kunne den hvide mand, som allerede var mærket af sin egen selvdisciplinering, afreagere sit fortrængte selvhad og sine mindreværdsfølelser. Akkurat som "kvinden" var den "vilde" kun at betragte som et naturnært og primitivt halvvesen, placeret et sted mellem dyr og menneske. Immanuel Kant formodede således, at bavianer kunne tale, hvis de bare ville; den eneste grund til at de ikke gjorde det var, at de i så fald frygtede at blive sat til at arbejde.

Dette groteske ræsonnement kaster et forræderisk lys på oplysningstiden. Det modernes repressive arbejdssetos, som i sin oprindelige protestantiske version påberåbte sig Guds nåde, og siden oplysningstiden naturlovene, blev maskeret som en "civilisatorisk mission". Kultur i denne forstand er frivillig underkastelse under arbejdet; og arbejde er mandligt, hvidt og "vesterlandsk". Modsætningen, den ikke-menneskelige, formløse og kulturløse natur, er kvindelig, farvet og "eksotisk", og skal underkastes tvang. Arbejdssamfundets "universalisme" er fra først af, og med et ord, helt og aldeles racistisk. Den universelle abstraktion arbejde kan kun definere sig selv ved udgrænsning af det, som ikke går op i den.

Det moderne borgerskab, som til sidst afløste absolutismen, udgik ikke fra de gamle handelsvejes fredelige købmænd. Det var snarere de tidligt moderne lejehæres condottieri, arbejds- og tugthusforvalterne, skatteopkræverne, slavefogederne og andre halsoversnittere, som dannede grobunden for det moderne "iværksætter". De borgerlige revolutioner i det 18. og 19. århundrede havde intet at gøre med social emancipation; de forskubbede kun magtforholdene indenfor det bestående tvangssystem, frigjorde arbejdssamfundets institutioner fra forældede dynastiske interesser, og drev deres sagliggørelse og upersonliggørelse endnu længere frem. Det var den glørværdige franske

revolution, som med særlig patos forkyndte pligten til at arbejde og som indførte nye arbejdstugthuse i forbindelse med en "lov til afskaffelse af tiggervæsnet".

Alt dette havde en direkte modsætning: Næmlig de socialt rebelske bevægelser, som flammede op i den borgerlige revolutions udkant, uden at gå op i denne. Allerede tidligere havde der eksisteret helt særegne former for modstand og vægring, som arbejds- og moderniseringssamfundets officielle historieskrivning ikke aner, hvad den skal stille op med. De gamle agrarsamfunds producenter, som heller ikke på noget tidspunkt helt havde affundet sig med de feudale magtforhold, var på ingen måde indstillet på at blive gjort til "arbejderklasse" i en for dem ganske ekstern systemsammenhæng. Fra bondekrigene i det 15. og 16. århundrede til de som "maskinstormere" afskrevne bevægelser i England og de schlesiske væveres opstand i 1844 strækker der sig en lang kæde af forbitrede modstandskampe mod arbejdet. Arbejdssamfundets gennembrud var i århundreder ledsaget af en til tider åben, til tider latent borgerkrig.

De gamle agrarsamfund var alt andet end paradisiske. Men det frembrydende arbejdssamfunds uhyrlige tvang blev af flertallet opfattet som en forværring og en "fortvivlelsens tid". Tilsyneladende havde menneskene noget at miste, trods deres snævre levevilkår. Hvad der for den moderne verdens falske bevidsthed fremtræder som en opfundet middelalders mørke og plage, er i virkeligheden denne bevidstheds egen skrækhistorie. I de før- og ikke-kapitalistiske kulturer i Europa og udenfor var den tid, der dagligt og årligt blev brugt til produktionsvirksomhed, langt mere begrænset end den tid, der forbruges selv af vor tids "beskæftigede" i fabrikker og på kontorer. Og denne produktion var langt fra så fortættet som arbejdssamfundets produktion, men derimod gennemsyret af en udpræget lediggangens kultur og en relativ "langsomhed". Hvis man ser bort fra naturkatastrofer, så var de materielle grundvilkår i det store og hele bedre sikrede for flertallet, end de var under lange stræk af moderniseringshistorien – og også bedre end i vor tids kriseverdens rædsels-slum. Og herredømmet sad ikke folk i blodet, som det gør i det gennembureaukratiserede arbejdssamfund.

Derfor kunne modstanden mod arbejdet kun nedbrydes militært. Til den dag i dag har arbejdets ideologer borthyklet det faktum, at de før-moderne producenter ikke "udviklede" sig, men tværtimod blev dræbt i stort tal. Vor tids velafklarede arbejdsdemokrater placerer helst årsagen til disse uhyrligheder i forgangne tiders "før-demokratiske tilstande", som de ikke vil have noget at gøre med. De vil ikke indse, at det modernes terroristiske ur-historie på forræderisk vis også afslører vor tids arbejdssamfunds væsen. De industrielle demokratiers bureaukratiske arbejdsforvaltning og statslige menneskekontrol kan ikke skjule dette absolutistiske og koloniale udspring. I og med at den er blevet sagliggjort til en upersonlig systemsammenhæng, har den repressive menneskeforvaltning i arbejdsafgudernes navn endda vokset sig større og gennemtrænger nu alle livsområder. Netop i dag, hvor arbejdet gennemlever sine

dødsgrammer, mærker man det samme bureaukratiske jerngreb, som prægede arbejdsamfundets tidlige faser. Arbejdsforvaltningen afslører sig som det tvangssystem, den altid har været, idet den organiserer den sociale apartheid og forgæves forsøger at afværge krisen gennem demokratisk statslaveri. På samme måde spøger den koloniale poltergeist på ny i den tvangsforvaltning, som den Internationale Valutafond udsætter de mange allerede ruinerede lande i periferien for. Efter arbejdsafgudernes død falder arbejdsamfundet tilbage til de metoder, der var forbundne med dets grundlæggende forbrydelser, hvilket dog på ingen måde kan redde det

Barbaren er doven, og adskiller sig fra den dannede derved, at han sidder lad og rugende hen, thi den praktiske dannelse består netop i at være vant til og have behov for beskæftigelse.

(Georg W. F. Hegel, Retsfilosofiens grundlinjer, 1821)

Nu om dage føler man i bund og grund [...], at et sådant arbejde er den bedste form for politi, at det holder enhver i tømme og på kraftigste vis forhindrer udviklingen af fornuft, begær og udviklingslyst. Thi det forbruger overordentligt meget nervékraft og bortrøver dermed al eftertanke, grubleri, drømmeri, sorg, kærlighed, had.

(Friedrich Nietzsche, arbejdets lovtalere, 1881)

10. Arbejderbevægelsen var en bevægelse for arbejde.

Den klassiske arbejderbevægelse, som først oplevede sit opsving længe efter de gamle socialrevolvers undergang, kæmpede ikke mere imod arbejdets uhyrligheder, men udviklede derimod en overidentifikation med det tilsyneladende uafvendelige. Det handlede nu kun om "rettigheder" og forbedringer indenfor arbejdsamfundet, hvis tvang bevægelsen allerede i høj grad havde inderliggjort. I stedet for radikalt at kritisere, at menneskelig energi blev forvandlet til penge som irrationelt eget-formål, tog arbejderbevægelsen selv "arbejdets standpunkt" og opfattede kapitalvaloriseringen som et positivt, neutralt faktum.

Således videreførte arbejderbevægelsen på sin måde den arv, som tilhørte absolutismen, protestantismen og den borgerlige oplysning. Arbejdets ulykke blev til den falske stolthed over arbejdet, som omdefinerede den egne domesticering som menneskemateriale for de moderne afguder til at være en "menneskeret". Arbejdets domesticerede heloter slog så at sige en ideologisk kolbøtte og udviklede en missionerende ildhu, hvormed de på den ene side pukkede på "retten til arbejde" og på den anden side fordrede "arbejdspligt for alle". Borgerskabet blev ikke bekæmpet som arbejdets funktionsbærer, men blev tværtimod i arbejdets navn skældt ud for at være parasitisk. Alle medlemmer af samfundet skulle uden undtagelser tvangsrekrutteres til "arbejdets armeer".

Arbejderbevægelsen blev således selv til en pacemaker for det kapitalistiske arbejdssamfund. Det var denne bevægelse, som, i sin strid med de bornerte borgerlige funktionsbærere i det 19. og tidlige 20. århundrede, gennemførte de sidste faser af sagliggørelse i arbejdets udviklingsproces; på præcist samme måde, som borgerskabet havde arvet absolutismen et århundrede før. Dette var kun muligt, fordi arbejderpartierne og fagforeningerne i deres forgudelse af arbejdet også forholdt sig positivt til statsapparatet og den repressive arbejdsforvaltnings institutioner, som de ikke ville afskaffe, men selv besætte i en slags "march gennem institutionerne". Dermed overtog de, lige som borgerskabet før dem, den bureaukratiske tradition for menneskeforvaltning i arbejdssamfundets navn, som havde rødder i absolutismen.

Ideologien om en social almengørelse af arbejdet krævede selvfølgelig også nye politiske forhold. I stedet for det kun halvt udviklede arbejdssamfund og dets lagdelte stænder med forskellige "rettigheder" (f.eks. valgtret efter skattebetaling) måtte den fuldendte "arbejdsstat" og dens almindelige demokratiske lighed etableres. Og de uregelmæssigheder, som opstod i forbindelse med valoriseringsmaskineriets forløb, skulle udlignes "socialstatsligt", for så vidt som de påvirkede det samlede samfundsmæssige liv. Og arbejderbevægelsen leverede paradigmet for dette. Under benævnelsen "Socialdemokrati" blev den til historiens største "borgerbevægelse", som dog ikke kunne udrette andet end at sætte en fælde op for sig selv. For i demokratiet er alt til forhandling, blot ikke arbejdssamfundets tvangsforhold, som er aksiomatisk forudsatte. Det er kun denne tvangs modaliteter og mulige forløb, som står til debat. Det er til enhver tid kun et valg mellem Omo og Ariel, mellem pest og kolera, mellem uforskammethed og dumhed, mellem Kohl og Schröder.

Det til arbejdssamfundet knyttede demokrati er historiens mest perfide magtsystem – et selvundertrykkelsens system. Derfor organiserer dette demokrati aldrig samfundsmedlemmernes frie selvbestemmelse over de fælles ressourcer; det organiserer derimod til stadighed kun de retslige rammer for de arbejdsmonader, som socialt er adskilt fra hinanden og som må konkurrere indædt på arbejdsmarkedene. Demokrati er frihedens modsætning. Således deler de demokratiske arbejdsmennesker sig nødvendigvis i forvaltere og forvaltede, iværksættere og iværksatte, funktionseliter og menneskemateriale. De politiske partier, også arbejderpartierne, afspejler troligt disse forhold i deres egen struktur. Fører og førte, kandidater og fodfolk, tovholdere og medløbere henviser til forhold, som intet har at gøre med åben debat og frie beslutninger. At eliterne selv kun er arbejdsafgudernes uselvstændige funktionærer og statholdere, er en integreret del af denne systemlogik.

Siden Nazi-tiden har alle partier været arbejderpartier og samtidig kapitalens partier. I østens og sydens "udviklingssamfund" muterede arbejderbevægelsen til at være den

forsinkede moderniserings statsterroristiske parti; i vesten til et system af "folkepartier" med udvekslelige programmer og repræsentationsfigurer til mediebrug. Klassekampen er slut, fordi arbejdssamfundet nærmer sig sin afslutning. I og med at dette system afgår ved døden, viser klasserne sig at være et fælles fetich-systems sociale funktionskategorier. Når socialdemokrater, grønne og eks-kommunister udmærker sig ved at udøve kriseforvaltning og udtænke nederdrægtige repressionsmetoder, så viser de sig netop derved at være legitime arvinger til en arbejderbevægelse, som aldrig ønskede andet end arbejde for enhver pris.

*Arbejdet skal sceptret føre,
Den dovne skal ha' trællekår,
Arbejdet skal overalt regere,
For det har skabt alt som består.*

(Friedrich Stampfer, Arbejdets Ære, 1903)

11. Arbejdets krise.

Efter 2. Verdenskrig kunne det for et kort historisk øjeblik se ud som om arbejdssamfundet havde konsolideret sig, ved hjælp af fordristisk industri, til et system af "blivende velstand", i hvilket det tvangsmæssige og nådesløse eget-formål vedvarende kunne tøjles ved hjælp af massekonsum og socialstat. Bortset fra, at denne forestilling til enhver tid var en demokratisk helot-idé, som kun havde relevans for et mindretal af verdens befolkning, så måtte den nødvendigvis blive gjort til skamme også i systemets centre. Med mikroelektronikkens tredje industrielle revolution stødte arbejdssamfundet mod sin absolutte historiske grænse.

Det var logisk forudsigeligt, at denne grænse ville blive nået før eller senere. For fra fødslen af lider det vareproducerende system af en ulægelig selvmodsigelse. På den ene side er det afhængigt af, at menneskelig energi i gigantisk format bliver opsuget af dets maskineri som forbrugt arbejdskraft, jo mere jo bedre. På den anden side fremtvinger den bedriftsøkonomiske konkurrences love en permanent øgning af produktiviteten, i hvilken menneskelig arbejdskraft bliver erstattet af videnskabeliggjort sag-kapital.

Denne selvmodsigelse var allerede den dybere årsag til alle tidligere kriser, deriblandt den ødelæggende depression 1929-33. Kriserne kunne imidlertid gang på gang overvindes ved hjælp af en kompensationsmekanisme: På det bestandigt højere produktionsniveau blev der, efter en vis inkubationstid, hvor markederne blev udbredt til nye lag af købere, opsuget absolut mere arbejde end det, der før var blevet bortrationaliseret. Den anvendte arbejdskraft per produkt blev formindsket, men absolut flere produkter blev fremstillet i et omfang, som overkompenserede denne formindskelse. Så længe produkt-innovationerne

oversteg proces-innovationerne, kunne systemets selvmodsigelser opsuges i denne ekspansive bevægelse.

Det mest fremtrædende historiske eksempel er automobilen: Ved hjælp af samlebåndet og andre "arbejdsvidenskabelige" rationaliseringsteknikker (først gennemført på Henry Fords bilfabrik i Detroit) blev arbejdstiden per bil reduceret til en brøkdel. Men samtidig blev arbejdet uhyre fortættet, således at udnyttelsen af menneskematerialet i det samme tidsrum blev mangedoblet. Frem for alt kunne bilen, som før var et luksusprodukt for de øverste ti tusind, blive en del af masseforbruget via den deraf følgende billiggørelse.

På denne måde blev arbejdsafgudernes umættelige appetit på menneskelig energi tilfredsstillet på et højere niveau, trods den fordristiske og anden industrielle revolutions rationalisering af produktionen. Samtidig er bilen et centralt eksempel på den destruktivitet, som kendetegner det højtudviklede arbejdssamfunds produktions- og forbrugsmåde. Af hensyn til masseproduktion af biler samt individuel trafik på masseniveau blev landskabet hæsliggjort og fyldt med beton og omverdenen forgiftet, samtidig med at det blev accepteret, at den u-erklærede 3. verdenskrig hærgede på verdens landeveje, år ud og år ind, med millioner af døde og forkrøblede.

Denne mekanisme af kompensation gennem ekspansion hører op med at virke i mikroelektronikkens tredje industrielle revolution. Ganske vist billiggør mikroelektronikken også produkter og kreerer nye (først og fremmest indenfor medieområdet). Men for første gang overstiger proces-innovationens tempo produktinnovationens. For første gang bliver arbejde bortrationaliseret i et omfang, der overstiger det arbejde, som kan re-absorberes gennem udvidelse af markeder. Som logisk følge af rationaliseringen erstatter elektroniske robotter menneskelig energi, og nye kommunikationsteknologier gør arbejde overflødigt. Hele sektorer og områder indenfor konstruktion, produktion, marketing, lagerforvaltning, salg og selv management bryder sammen. For første gang sætter arbejdsafguden sig selv på ufrivillig og vedvarende sulteration. Dermed forårsager han sin egen død.

Da det demokratiske arbejdssamfund er et fuldmønt system, som er tilbagekoblet på sig selv og har udgyldelse af arbejdskraft som eget-formål, er en omstilling til en generel forkortelse af arbejdstiden ikke mulig indenfor dets rammer. Den bedriftsøkonomiske rationalitet forlanger på den ene side, at stadig større masser bliver vedvarende "arbejdsløse" og dermed afskæres fra den systemimmanente reproduktion af deres liv, og på den anden side, at et stadigt skrumpende antal "beskæftigede" bliver underkastet et desto større arbejds- og præstationsjag. Midt i rigdommen vender fattigdom og sult tilbage selv i de kapitalistiske centre, intakte produktionsmidler og bebyggelser ligger brak i stort format, mængder af lejligheder og offentlige bygninger ligger tomme hen, mens hjemløsheden stiger år for år.

Kapitalismen bliver en global minoritets-foranstaltning. Af ren nød bliver arbejdets afguder autokannibalistiske. I sin søgen efter den tiloversblevne arbejdsnæring sprænger kapitalen nationaløkonomiens grænser og globaliserer sig selv i en nomadisk fordrivelseskonkurrence. Store dele af verden bliver afskåret fra de globale kapital- og varestrømme. Med en bølge af fusioner og "fjendtlige overtagelser", som er uden historisk sidestykke, ruster koncernerne sig til bedriftsøkonomiens sidste træfning. De desorganiserede stater og nationer bryder sammen, befolkninger drives til vanvid af overlevelseskonkurrencen og kaster sig over hinanden i etniske bandekrigene.

Det moralske grundprincip er menneskets ret til sit arbejde. [...] Set fra mit perspektiv er der intet mere afskyeligt end et ledigt liv. Ingen af os har ret dertil. Civilisationen har ikke plads til lediggængere.

(Henry Ford)

Kapitalen er i selve sin proces en selvmodsigelse [derigennem], at den stræber efter at reducere arbejdstiden til et minimum, samtidig med at den på den anden side sætter arbejdstiden som rigdommens eneste målestok og kilde. [...] På den ene side kalder den altså alle videnskabens og naturens magter til live, såsom den samfundsmæssige kombination og den samfundsmæssige udveksling, for at gøre produktionen af rigdom[relativt] uafhængig af den på den anvendte arbejdstid. På den anden side vil den måle disse gigantiske samfundskræfter, som er blevet skabt, i forhold til arbejdstiden, og holde dem indenfor de grænser, som er nødvendige for, at den allerede skabte værdi kan bibeholdes som værdi.

(Karl Marx, Grundrids af kritikken af den politiske økonomi, 1857/58)

12. Politikens afslutning.

Arbejdets krise fører med nødvendighed statens krise og dermed politikens krise med sig. Den moderne stats fremkomst er i bund og grund baseret på det faktum, at det varemultiplicerende system har behov for en overordnet instans, som garanterer konkurrencens rammer, det almindelige retsgrundlag og forudsætningerne for kapitalvaloriseringen – heri inkluderet repressionsapparater, som skal slå til, hvis menneskematerialet skulle finde på at agere systemfjendtligt og uautoriseret. I sin udviklede, massedemokratiske form måtte staten i det 20. århundrede i stigende grad overtage socialøkonomiske opgaver: Ikke blot det sociale sikkerhedsnet var en del af disse, men også byggeri og sundhedsvæsen, trafik- og kommunikationsnetværk, infrastrukturer af enhver art, som var blevet uundværlige for det udviklede industrielle arbejdssamfund og dets funktion, men som ikke i sig selv kunne

organiseres i overensstemmelse med den bedriftsøkonomiske kapitalvaloriserings processer. For disse infrastrukturer skulle stå til det samlede samfunds disposition på en vedvarende og omfattende måde, og kunne således ikke følge markedets konjunkturer og deraf følgende udbud og efterspørgsel.

Da staten ikke er en selvstændig kapitalvaloriserings-enhed, og således ikke selv kan forvandle arbejde til penge, er den nødt til at trække penge ud af den reelle valoriseringsproces for at finansiere sine opgaver. Hvis kapitalvaloriseringen tørrer ud, så tørrer statsfinansieringen ud. Samfundets formodede suveræn viser sig at være totalt uselvstændig i forhold til arbejdssamfundets blinde, fetichgjorte økonomi. Han kan vedtage alle de love han har lyst til, men når produktivkræfterne vokser ud over arbejdssystemets grænser kan den statslige lovgivning ikke stille noget op, henvist som den er til arbejdets subjekter.

Med stadigt voksende massearbejdsløshed svinder de statsindkomster, som skabes gennem beskatning af arbejdsindkomster. Så snart en kritisk mængde af "overflødige" er nået, bryder de sociale sikkerhedsnetværk sammen, for disse overflødige kan kun ernæres kapitalistisk via omfordeling af andre pengeindkomster. Med kapitalens eskalerende koncentrationsproces i den krise, som griber ud over nationaløkonomiens grænser, forsvinder også de statsindkomster, som skabes gennem beskatning af erhvervslivets gevinster. De transnationale koncerner tvinger de stater, som slås om investeringerne, til skattedumping, socialdumping og økodumping.

Det er netop denne udvikling, som gør, at den demokratiske stat muterer til kriseforvalter. Jo mere den nærmer sig den finansielle undtagelsestilstand, jo mere reduceres den til sin repressive kerne. Infrastrukturene begrænses til at betjene den transnationale kapitalens behov. Præcis som i de gamle koloniale områder indskrænkes samfundets logistik i tiltagende grad til et par få økonomiske centre, mens resten ligger øde hen. Det der kan privatiseres bliver privatiseret, også selvom flere og mennesker dermed bliver afskåret fra helt elementære omsorgsydelser. I det kapitalvaloriseringen koncentrerer sig om færre og færre øer af verdensmarkedet, er det ikke mere nødvendigt at forsyne befolkningen med omfattende tjenesteydelser.

Så længe det ikke berører de områder, som er umiddelbart relevante for erhvervslivet, er det ganske uinteressant om toge kører eller breve når frem. Dannelse bliver til globaliseringsvindernes privilegium. Den åndelige, kunstneriske og teoretiske kultur bliver henvist til markedets salgskriterier og dør ud. Sundhedsvæsenet kan ikke finansieres og bliver et opsplittet klassesystem. Den sociale eutanasilov kommer til at gælde, først snigende

og lusket, men til sidst i fuld offentlighed: Fordi du er fattig og "overflødig", skal du dø tidligere.

Mens al den kunnen, de færdigheder og de hjælpemidler, som tilhører medicinen, dannelsen, kulturen, og den almene infrastruktur, stadig står rigeligt til disposition, så bliver de, ifølge arbejdssamfundets objektiverede irrationelle lov om "finansieringsforbehold", i stigende grad gjort utilgængelige, og demobiliseres og skrottes – ganske som de industrielle og agrare produktionsmidler, som skal forekomme ikke at være "rentable". Udover den repressive arbejdssimulering gennem forskellige former for tvangs- og armodsarbejde, og afviklingen af tjenesteydelser, har den til apartheid-system transformerede demokratiske stat intet mere at tilbyde sine forhenværende arbejdsborgere. I et mere fremskredent stadie bryder statsforvaltningen som helhed sammen. Statsapparaterne barbariseres og bliver til korrupte kleptokratier, hærene bliver til mafiøse krigsherrer og politifolk bliver til landevejsrøvere.

Alverdens politik kan ikke længere hæmme denne udvikling, og slet ikke skrue den tilbage. For politik er i sit væsen statsrelateret ageren, som bliver formålsløs under betingelser, hvor staten går i opløsning. Den venstredemokratiske forestilling om "politisk formning" af forholdene klinger mere og mere hult for hver dag der går. Udover endeløs repression, afvikling af civilisationen og bistand til "økonomiens terror" er der intet tilbage at "forme". For arbejdets krise gives der ingen politisk-demokratisk regulering, idet arbejdssamfundets eget-formål er aksiomatisk forudsætning for det politiske demokrati. Arbejdets afslutning bliver til politikens afslutning.

13. Den kasinokapitalistiske simulering af arbejdssamfundet.

Den herskende samfundsmæssige bevidsthed lyver bestandigt for sig selv om arbejdssamfundets sande tilstand. Sammenbrudsregionerne bliver ideologisk ekskommunikerede, arbejdsmarkedsstatistikkerne bliver hæmningsløst forfalskede og elendighedens former bortsimuleres i medierne. Simulering er i det hele taget krisekapitalismens centrale kendetegn. Dette gælder også for økonomien selv. Når det indtil nu, i det mindste i de vestlige kernelande, har set ud som om kapital kunne akkumuleres uden arbejde og den rene pengeform kunne garantere den videre realisering af værdi ganske substansløst og ud af sig selv, så er dette skin baseret på en simulationsproces, som finansmarkederne udfører. Som et sidestykke til simuleringen af arbejde gennem den demokratiske arbejdsforvaltnings tvangstiltag har der dannet sig en simulering af kapitalvalorisering via den spekulative afkobling af kreditsystemer og aktiemarkeder fra realøkonomien.

Udnyttelsen af fortidigt arbejde bliver erstattet af en tiltagende udnyttelse af fremtidigt arbejde - arbejde som aldrig vil blive udført. Det handler på sin vis om kapitalakkumulering i en fiktiv "anden fremtid". Den pengekapital, som ikke længere kan reinvesteres rentabelt i realøkonomien, og derfor ikke mere kan suge arbejde til sig, må overføres på forstærket vis til finansmarkederne.

Allerede kapitalvaloriseringens fordristiske fremstød i forbindelse med det "økonomiske mirakel" efter den anden verdenskrig var ikke længere fuldkommen selvåret. I et hidtil ukendt omfang, og langt hinsides skatteindtægterne, satte staten sig selv i gæld, idet rammebetingelserne for arbejdssamfundet ikke kunne finansieres på anden måde. Staten pantsatte altså sine fremtidige reelle indkomster. På denne måde opstod på den ene side en investeringsmulighed for "overskydende" pengekapital - lån blev givet til staten mod betaling af renter. Denne betalte så renterne med nye kreditter og sendte omgående de lånte penge tilbage i det økonomiske kredsløb. Staten finansierede dermed på den anden side sociale opgaver og investeringer i infrastruktur og skabte således en i kapitalistisk forstand kunstig efterspørgsel, som på ingen måde var dækket af produktiv anvendelse af arbejdskraft. På denne måde blev det fordristiske boom forlænget hinsides sin egentlige rækkevidde, idet arbejdssamfundet tappede løs af sin egen fremtid.

Denne simulering af en tilsyneladende stadig intakt valoriseringsproces stødte mod sin grænse i og med at staterne gældsatte sig. Den statslige "gældskrise", ikke bare i den 3. verden, men også i centrene, tillader ikke længere en yderligere ekspansion ad denne rute. Dette var det objektive grundlag for den neolibérale deregulering, som i ideologisk forstand skulle være ensbetydende med en drastisk sænkning af statens andel af socialproduktet. I virkeligheden blev dereguleringen og afviklingen af statsopgaver kompenseret af krisens omkostninger, for eksempel i form af repressions- og simulationsomkostninger. I mange stater steg statens udgifter endda en smule.

Men en yderligere akkumulation af kapital kan ikke mere simuleres ved at staten gældsætter sig. Derfor har den ekspansive skabelse af fiktiv kapital siden 80'erne forskubbet sig til aktiemarkederne. Der handler det ikke længere om dividende, dvs. gevinst genereret af realproduktion, men om kursgevinst når fiktive aktivers værdi stiger til astronomiske højder. Forholdet mellem realproduktion og spekulative bevægelser på finansmarkederne er blevet vendt på hovedet. Den spekulative kursstigning tager ikke mere forskud på en realøkonomisk ekspansion. Det er tværtimod den fiktive værdiskabelses hausse, som simulerer en realakkumulation, som slet ikke findes mere.

Arbejdsafguden er klinisk død, men holdes kunstigt i live via den tilsyneladende selvstændiggjorte ekspansion på finansmarkederne. Industrielle virksomheder scorer gevinster, som ikke mere stammer fra den produktion, som for længst er blevet en underskudsforretning, eller fra salget af reelle goder, men derimod fra en "smart"

finansafdelings håndtering af aktie- og valutaspekulation. Offentlige husholdninger kan fremvise indkomster, som ikke mere skabes gennem skatter eller optagelse af kredit, men gennem finansforvaltningens ivrige aktivitet på gamblermarkederne. Og private husholdninger, hvis lønninger og realindkomster forringes dramatisk, opretholder et vedvarende højt forbrugsniveau ved at belåne aktiegevinster. Der opstår altså en ny form for kunstig efterspørgsel, som bestandigt trækker realproduktion og statslige skatteindkomster efter sig, som ikke har "jord under fødderne".

På denne måde bliver en verdensomspændende økonomisk krise udskudt ved hjælp af den spekulative proces. Men da den fiktive værdistigning på fiktive aktiver kun kan være en foregribelse af fremtidig brug af arbejde, og det i et astronomisk omfang, som aldrig vil finde sted, må den objektive svindel efter en vis inkubationstid stoppe brat. De sammenbrudte "emerging markets" i Asien, Latinamerika og Østeuropa har leveret en første forsmag på dette. Det er kun et spørgsmål om tid, før finansmarkederne i de kapitalistiske centre USA, EU og Japan kollapser.

Denne sammenhæng bliver opfattet på fuldstændig forvrænget måde af arbejdssamfundets fetich-bevidsthed og dermed også af de traditionelle "kapitalismekritikere" til højre og venstre. Fikserede som de er på et arbejdsfantom, som er adlet til trans-historisk og positiv eksistensbetingelse, forveksler de systematisk årsag og virkning. Den forbigående udskydelse af krisen, som forårsages af den spekulative ekspansion på finansmarkederne, synes nu pludselig helt omvendt af være krisens egentlige årsag. "De onde spekulanter", som de kaldes mere eller mindre panisk, er i gang med at ødelægge det ganske skønne arbejdssamfund, idet de formøbler de "gode penge", som der jo er nok af, på badutspring og alskens tosserier, i stedet for at investere dem bravt og solidt i vidunderlige "arbejdspladser", så de arbejdsgale helot-mennesker kan være "fuldt beskæftigede" i al fremtid.

Disse hoveder kan simpelthen ikke fatte, at det på ingen måde er spekulatøren der har standset realinvesteringerne, da disse allerede blev gjort urentable af den 3. industrielle revolution. Den spekulative himmelflugt er kun et symptom på dette. De penge, som synes at cirkulere i uendelige mængder, er ikke "gode" længere, heller ikke i kapitalistisk forstand, men blot lutter "varm luft", som puster den spekulative boble op. Ethvert forsøg på at få hold på denne krise gennem en eller anden dertil egnet beskatning (tobinskat osv.), for på ny at lænke pengeskapitalen til arbejdssamfundets formodede "rigtige" og reale trædemøller, kan kun slutte med, at boblen brister så meget desto hurtigere.

I stedet for at indse, at vi alle er blevet håbløst urentable og at selve rentabilitetskriteriet og dets grundlag i arbejdssamfundet derfor bør angribes som forældet, dæmoniserer man hellere "spekulanterne" – dette letkøbte fjendebillede plejes i enighed af højreradikale og autonome, brave fagforeningsfunktionærer og nostalgiske keynesianere, socialteologer og

talkshowværter, alle det "ærlige arbejdes" apostle til hobe. De færreste synes at indse, at der kun er et lille skridt fra dette til en genmobilisering af den antisemitiske vrangforestilling. Besværgelsen af den "skabende" realkapital af nationalt blod imod den "røveriske" internationale "jødiske" pengekapital truer med at være den åndeligt nedslidte arbejdsplads-venstrefløjs sidste ord. Det er under alle omstændigheder også den helt igennem racistiske, antisemitiske og antiamerikanske arbejdsplads-højrefløjs sidste ord.

Så snart arbejdet i sin umiddelbare form ophører med at være rigdommens fremmeste kilde, ophører arbejdstiden nødvendigvis med at være rigdommens målestok og bytteværdien derfor med at være brugsværdiens[målestok]. [...] Dermed bryder også den produktion, som beror på bytteværdi, sammen og den umiddelbare produktionsproces selv står ribbet tilbage og får nødtøftens og konfliktens form.

(Karl Marx, grundrids af kritikken af den politiske økonomi, 1857/58)

14. Arbejde lader sig ikke omdefinere.

Efter århundreders afretning kan det moderne menneske overhovedet ikke forestille sig et liv hinsides arbejdet. Som imperialt princip behersker arbejdet ikke kun økonomiens sfære i snæver forstand, men gennemtrænger den samlede sociale væren helt ind i hverdagens og den private eksistens afkroge. "Fritiden", som i bogstavelig forstand er et fængselsbegreb, har i lange tider haft det formål at "bearbejde" varer, så den nødvendige afsætning kan finde sted.

Men selv udover den inderliggjorte pligt til at forbruge varer som eget-formål, kaster arbejdet også på anden vis sin skygge på det moderne individ udenfor kontoret og fabrikken. Så snart dette individ rejser sig fra TV-kiggeriet og bliver aktivt, forvandler enhver aktivitet sig straks til noget, der minder om arbejde. Motionsløberen erstatter kontroluret med stopuret, i kromblanke fitness-studier oplever trædemøllen sin postmoderne genfødsel og folk på ferie fræser rundt i deres biler kilometer efter kilometer, som skulle de leve op til en langturschaufførs årsværk. Selv dem der dyrker sex orienterer sig efter seksualforskningens præstationsnormer og talkshow-pralernes konkurrencekriterier.

Selv om Kong Midas oplevede det som en forbandelse, at alt hvad han rørte ved blev til guld, så er hans moderne lidelsesfælle endnu værre stillet. Arbejdsmennesket mærker ikke engang mere, at ethvert gøremål mister sin særlige sanselige kvalitet og bliver ligegyldigt, når det formes efter arbejdets mønster. Tværtimod: Kun gennem denne lighed med vareverdenens ligegyldighed får en aktivitet mening, formål og social betydning. Arbejdssubjektet kan ikke stille meget op med en følelse som sorg; men sorgens forvandling til "sorgarbejde" gør dette emotionelle fremmedlegeme til en bekendt størrelse, som man kan udveksle med sine ligesindede. Selv det at drømme bliver til "drømmearbejde", den der har en kontrovers med et elsket menneske "arbejder med sit forhold" og omgangen med børn bliver uvirkelig og

lige gyldig og kaldes "opdragelsesarbejde". Når det moderne menneske vil betone alvoren i sin gøren og laden benytter det bestandigt ordet "arbejde".

Arbejdets imperialism har altså slået sig ned i hverdagens sprogbrug. Vi er ikke bare vant til, at der er gået inflation i brugen af ordet "arbejde", men også til, at det bruges på to helt forskellige betydningsområder. "Arbejde" betegner ikke længere, som det burde, den kapitalistiske aktivitetsform i eget-formålets trædemølle, men er i det hele taget blevet et synonym for enhver målrettet anstrengelse og har dermed slettet sine spor.

Denne mangel på begrebslig skarphed danner grundlag for en lige så tvivlsom som gængs kritik af arbejdssamfundet, som stiller tingene ganske på hovedet gennem en positiv fortolkning af arbejdets imperialism. Arbejdssamfundet bliver til og med anklaget for, at dets aktivitetsform ikke behersker livet i tilstrækkelig grad, idet arbejdsbegrebet angiveligt bliver defineret for "snævert", således at kun markedsdueligt erhvervsarbejde gælder som "virkeligt" arbejde, medens "privatarbejde" eller "ulønnet selvhjælp" (husarbejde, nabohjælp osv.) bliver moralsk ekskommunikeret. En nyvurdering og udvidelse af arbejdsbegrebet formodes at kunne afskaffe denne ensidige fiksering og de dermed forbundne hierarkiseringer.

Denne tænkemåde har intet at gøre med emancipation fra den herskende tvang, men er blot en art semantisk reparation. Arbejdssamfundets åbenlyse krise skulle således løses ved, at hidtil inferiøre aktivitetsformer skulle hæves til det "virkelige" arbejdes adelstand i kompagni med den kapitalistiske produktionssfære. Men disse aktivitetsformers mindreværd er nu engang ikke bare forårsaget af en bestemt ideologisk betragtningsmåde, men er en del af det vareproducerende systems grundstruktur, og lader sig ikke ophæve ved hjælp af pæne moralske omvurderinger.

I et samfund, der beherskes af vareproduktionens eget-formål, kan kun det, der har monetær form, gælde som egentlig rigdom. Det deraf bestemte arbejdsbegreb stråler imperialt ud over alle andre sfærer, men kun negativt, idet disse fremtræder som afhængige af det. Sfærene udenfor vareproduktionen henligger således nødvendigvis i den kapitalistiske produktionssfæres skygge, idet de ikke kan indfattes i den abstrakte og tidsafmålte bedriftsøkonomis logik – også og netop når de er livsnødvendige som for eksempel det fraspaltede, som "kvindeligt" definerede aktivitetsområde med dets private husholdning, personlige omsorg osv.

En moraliserende udvidelse af arbejdsbegrebet, i stedet for en radikal kritik af det, tilslører ikke blot den vareproducerende økonomis reelle samfundsmæssige imperialism, men passer også som fod i hose til den statslige kriseforvaltnings autoritære strategier. Dette krav om, at "husarbejde" og aktiviteter i den "tredje sektor" skulle "anerkendes" af samfundet som fuldgyldigt arbejde (et krav som har eksisteret siden 70'erne), havde oprindeligt til hensigt, at

disse aktiviteter skulle understøttes af overførselsindkomster. Men krisestaten skuffer disse materielle håb, den vender det hele på hovedet og mobiliserer dette kravs moralske fremdrift i overensstemmelse med det berygtede "subsidiaritetsprincip".

Højsangen til ære for "frivillighed" og "borgerarbejde" er ikke en tilladelse til at stikke sugerøret ned i de aldeles tomme statslige finansskister, men bliver derimod til et alibi for statens sociale tilbagetog, for de løbende tvangsarbejdsprogrammer og for det lurvede forsøg på at belemre kvinderne med krisens byrder. De officielle samfundsmæssige institutioner fraskriver sig deres sociale forpligtelser med den lige så venskabelige som omkostningsfri appel til "os alle" om i al fremtid venligst at bekæmpe vores egen og andres elendighed med private initiativer og ikke stille flere materielle krav. Denne definitions-akrobatik, dette falske emancipationsprogram til fremme af arbejdets vedvarende hellighed, åbner alle døre for fuldendelsen af statens forsøg på at ophæve lønarbejdet ved at afskaffe lønnen og bibeholde arbejdet på markedsøkonomiens brændte jord. Dette leverer et ufrivilligt bevis for, at social frigørelse i dag ikke handler om at give arbejdet ny værdi, men derimod om helt bevidst at benægte arbejdets værdi.

Ved siden af den materielle velstand kan enkle, personrelaterede tjenester også øge den immaterielle velstand. Således kan kundens velbefindende øges, når tjenesteyderen befrier ham for belastende privatarbejde. Samtidig stiger tjenesteyderens velbefindende, når hans følelse af selv værd øges gennem hans aktivitet. At udføre en enkel, personrelateret tjeneste er bedre for psyken end at være arbejdsløs.

(Rapport fra fristaterne Bayern og Sachsens kommission for fremtidsspørgsmål, 1997)

Hold fast ved den kundskab, som du har opnået ved at arbejde, thi naturen selv bekræfter denne viden og siger ja dertil. Egentlig har du ingen anden kundskab end den du har erhvervet ved at arbejde, og alt andet er kun hypotetisk viden.

(Thomas Carlyle, arbejde og fortvivl ikke, 1843)

15. Arbejdssamfundets krise.

Selv om arbejdets fundamentale krise i høj grad bliver fortrængt og tabuiseret, så præger den alligevel alle sociale konflikter. Overgangen fra et samfund præget af masseintegration til en ordening præget af apartheid og selektion har ikke ført til en ny runde i den gamle klassekamp mellem kapital og arbejde, men til en kategorial krise for selve den systemimmanente interessekamp. Allerede i velstandsepoken efter den anden verdenskrig var den gamle klassekamps emfase sygnet hen. Men dette skete ikke fordi det

formodede revolutionære subjekt blev "integreret" via manipulerende manøvrer, eller bestykket med tvivlsom velstand, men fordi den logiske identitet af kapital og arbejde som sociale funktionskategorier viste sig at være en generel samfundsmæssig fetichform på det fordistske udviklingsniveau. Det systemimmanente ønske om at sælge varen arbejde så fordelagtigt som muligt mistede ethvert transcenderende moment.

Mens det langt ind i 70'erne handlede om, at stadigt bredere lag af befolkningen skulle tilkæmpe sig deres andel af arbejdssamfundets giftige frugter, så er selv denne impuls døet ud under den 3. industrielle revolutions nye krisebetingelser. Kun så længe arbejdssamfundet ekspanderede var det muligt at udøve de sociale funktionskategoriers interessekamp i stor målestok. Men i og med at den fælles basis forfaldt, kunne de systemimmanente interesser ikke længere sammenfattes på et generelt samfundsmæssigt niveau. En almindelig af-solidarisering satte ind. Lønarbejderne deserterede fra fagforeningerne og cheferne fra arbejdsgiverorganisationerne. Hver for sig selv og den kapitalistiske systemgud imod alle: Den højtbesungne individualisering er kun et af arbejdssamfundets krisesymptomer.

For så vidt interesser overhovedet kan aggregeres, så sker dette kun i mikro-økonomisk målestok. Og i samme grad som det ligefrem er blevet et privilegium at drive sit eget liv som bedriftsøkonomisk mask (en hånd imod al social befrielse), så degenererer repræsentationen af varen arbejde til benhård lobby-kamp mellem stadig mindre sociale segmenter. Den som accepterer arbejdets logik må i vor tid også acceptere apartheidens logik. Det gælder kun om at sikre, at ens eget snævert definerede klientel stadig er salgbart på bekostning af alle andre. Ansatte og bedriftsråd kæmper ikke mere mod deres virksomheders chefer, men imod lønkonkurrerende firmaer og "lokaliteter", hvad enten de findes i nabolaget eller i det fjerne østen. Og den, der spørger sig selv om, hvem der skal lade livet ved det næste fremstød af bedriftsøkonomisk rationalisering, ender med at betragte naboafdelingen og den nærmeste kollega som fjenden.

Den radikale af-solidarisering påvirker ikke kun konflikten mellem arbejdsgivere og fagforeninger. Idet alle funktionskategorier i arbejdssamfundets krise pukker endnu mere fanatisk på det indbyggede princip, at menneskelig trivsel kun kan være et affaldsprodukt af rentabel kapitalvalorisering, behersker Sankt Florian princippet alle interessekonflikter. Samtlige lobbys kender reglerne og handler derefter. Enhver sum penge, som tilgår et andet klientel, går tabt for ens egne. Enhver nedskæring i en anden del af det sociale sikkerhedsnet øger chancerne for, at man selv kan tiltuske sig en galgenfrist. Pensionisten bliver alle skatteyderes naturlige modstander, den syge bliver alle forsikredes fjende og immigranten bliver enhver frådende hjemmefødnings hadeobjekt.

Forsøget på at bruge den systemimmanente interessekamp som løftestang for social emancipation har uopretteligt tabt pusten. Dermed er den klassiske venstrefløjs dage talte.

En genfødsel af radikal kapitalismekritik forudsætter et kategorialt brud med arbejdet. Først når der sættes et nyt mål for social emancipation hinsides arbejdet og dets afledte fetichkategorier (værdi, vare, penge, stat, retsvæsen, nation, demokrati osv.) er en re-solidarisering på højt niveau og i en generel samfundsmæssig målestok mulig. Og kun i dette perspektiv kan også systemimmanente selvforsvarskampe mod lobbyvæsenet og individualiseringen re-aggregeres; men ikke længere i et positivt, men i et strategisk-negativt forhold til de herskende kategorier.

Indtil nu er venstrefløjen vejet tilbage for det kategoriale brud med arbejdssamfundet. Systemets tvangsforhold bliver gjort harmløse, idet de bliver set som blot ideologi, og krisens logik forvrænges til at være "de herskendes" projekt. Socialdemokratisk og keynesiansk nostalgi træder i stedet for det kategoriale brud. Venstrefløjen tilstræber ikke en ny konkret og almengjort social formation hinsides pengeformen og det abstrakte arbejde, men holder tværtimod krampagtigt fast i den gamle abstrakte almenhed med dens systemimmanente interesser. Men disse forsøg forbliver selv abstrakte og formår ikke mere at integrere nogen social massebevægelse, idet de prøver at smyge sig udenom de reelle kriseforhold.

Dette gælder i særlig grad for kravet om en garanteret borgerløn eller basisindkomst. I stedet for at forbinde konkret sociale modstandskampe imod specifikke tiltag fra apartheidregimets side med et generelt program imod arbejdet, så forsøger dette krav at fremtrylle en falsk almenhed for social kritik, som på enhver måde er abstrakt, systemimmanent og afmægtig. Den sociale krisekonkurrence kan ikke overvindes ved hjælp af borgerløn. Her forudsættes det på ignorant vis, at det globale arbejdssamfund kan blive ved med at fungere til evig tid, for hvor skulle de penge komme fra, som skulle finansiere denne statsligt garanterede grundindkomst, hvis ikke fra vellykkede valoriseringsprocesser? Den som sætter sin lid til en sådan "socialdividende" (selve ordet taler for sig selv) må i al fordægtighed forudsætte, at hans "eget" land har en privilegeret position i den globale konkurrence. For kun en sejr i markedernes verdenskrig ville gøre det muligt for et par millioner kapitalistisk "overflødige" at blive affodret på hjemlig jord – med selvfølgelig udelukkelse af de mennesker, som ikke besidder et nationalt pas.

Borgerløns-kravets reform-klamphuggere ignorerer på enhver måde pengeformens kapitalistiske karakter. For dem handler det i sidste instans kun om at redde det, der er tilbage af det kapitalistiske arbejds- og vareforbrugssubjekt. Der sættes ikke spørgsmålstegn ved den kapitalistiske livsform i sig selv – nej, verden skal, trods arbejdets krise, til stadighed begraves under laviner af blikbjerge, hæslige betonklodser og værdiløst vareskrot for at menneskene kan bevare den eneste jammerlige frihed, de endnu kan forestille sig: Valgfriheden foran supermarkedets hylder.

Men selv dette sørgelige og indskrænkede perspektiv er kun en illusion. Dets venstredrejede protagonister og teoretiske analfabeter har glemt, at det kapitalistiske varekonsum ikke drejer sig om simpel tilfredsstillelse af behov, men til stadighed kun er en funktion af valoriseringsprocessen. Når arbejdskraften ikke længere kan sælges, så bliver selv elementære behov til uforskammede luksuskrav, som skal begrænses til et minimum. Og netop derfor vil borgerløn-programmet blive brugt som et instrument til at nedbringe statens omkostninger og beskære overførsler til elendighedens niveau, alt sammen som erstatning for den socialforsikring, som er ved at kollapse. Det var med dette formål at Milton Friedman, neoliberalismens fremmeste tænker, oprindeligt søsatte ideen om en basisindkomst, før en afrustet venstrefløj greb den som et formodet redningsanker. Og med dette indhold vil borgerlønnen også blive til virkelighed – eller slet ikke.

Menneskenaturens ufravigelige love har vist, at mange mennesker vil blive udsat for nød. Dette er de ulykkelige personer, som har trukket en nitte i det store livslotteri.

(Thomas Robert Malthus)

16. At afskaffe arbejdet.

I modsætning til den systemimmanente interessekamp, så kan det kategoriale brud med arbejdet ikke forbindes med en fiks og færdig og objektivt bestemt samfundslejr. Det er et brud med en "anden naturs" falske lovmæssighed, altså ikke fuldbyrdelsen af et nyt semiautomatisk forløb, men derimod negativ bevidsthed – nægtelse og oprør uden nogen "historisk lov" i ryggen. Udgangspunktet kan ikke være et nyt abstrakt-almment princip, men kun ens egen væmmelse ved at være et arbejds- og konkurrencesubjekt og det kategoriske nej til at skulle fungere på et mere og mere elendigt niveau.

Trods sit absolutte herredømme er det aldrig lykkedes for arbejdet helt at udrydde modviljen mod dets tvangsforhold. Ved siden af alskens regressiv fundamentalisme og al den sociale selektions konkurrencegalskab eksisterer der også et protest- og modstandspotentiale. Ubehaget ved kapitalismen er rigeligt til stede, men fortrængt til den psykosociale undergrund. Det kan ikke skaffes af vejen. Derfor er der behov for et nyt åndeligt frirum, hvor det utænkelige kan gøres tænkeligt. Arbejdslejrens monopol på at fortolke verden må nedbrydes. Den teoretiske kritik af arbejdet kan i denne sammenhæng virke som katalysator. Det er kritikkens pligt at angribe de herskende tankeforbud frontalt og lige så klart som åbent sige det, som ingen tør vide, men mange aner: Det er definitivt slut med arbejdssamfundet. Og der er ikke den ringeste grund til at begræde dets undergang.

Kun den udtrykkeligt formulerede kritik af arbejdet og en tilsvarende teoretisk debat kan skabe den nye modoffentlighed, som er den uundværlige forudsætning for, at en praktisk social bevægelse imod arbejdet kan konstitueres. Småkævleriet indenfor arbejdslejren har udspillet sin rolle og bliver mere og mere absurd. Desto mere påtrængende er det at nydefinere de samfundsmæssige konfliktlinjer langs hvilke et nyt forbund mod arbejdet kan skabes.

Det gælder altså om at skitsere i store træk, hvilke målsætninger der er mulige i en verden hinsides arbejdet. Et program imod arbejdet drager ikke næring af en kanon af positive principper, men af negationens kraft. Idet arbejdets gennembrud var forbundet med, at mennesker i stor målestok blev frarøvet betingelserne for deres eget liv, så kan arbejdssamfundets negation kun bestå deri, at menneskene på ny tilegner sig deres samfundsmæssige sammenhæng på et højere historisk niveau. Arbejdets modstandere vil derfor tilstræbe, at der dannes verdensomspændende forbund af frit associerede individer, som vil erobre de produktions- og eksistensmidler, som tilhører arbejdets og valoriseringens tomgangsmaskine, og overtage brugen af dem. Nye rum for social frigørelse kan kun vindes i kamp mod den monopolisering af alle samfundsmæssige ressourcer og rigdomspotentialer, som er forbundet med de fremmedgjorte magter marked og stat.

Derfor må privatejendommen også bekæmpes på nye og anderledes måder. For den hidtidige venstrefløj var privatejendommen ikke det vareproducerende systems juridiske form, men udelukkende en ominøs subjektiv "brugsvold", hvormed kapitalisterne tilegnede sig ressourcerne. Således kunne den absurde tanke opstå, at privatejendommen kunne overvindes på vareproduktionens grund. Privatejendommens modsætning var som regel "statsejendom" (nationalisering). Staten er imidlertid ikke andet end de socialt atomiserede vareproducenters tvangsfællesskab eller abstrakte almenhed. Dermed er statsejendom blot en afledet form for privatejendom – ligegyldigt om den forsynes med adjektivet "socialistisk" eller ikke.

I arbejdssamfundets krise bliver privatejendom så vel som statsejendom forældet, idet begge ejendomsformer i samme grad er afhængige af valoriseringsprocessen. Netop derfor ligger de tilsvarende saglige midler brak og forbliver lukkede. De statslige, erhvervsmæssige og juridiske funktionærer sørger skinsygt for, at det forbliver således og at produktionsmidlerne hellere rådner op end udnyttes til andre formål. Erobringen af produktionsmidlerne via frie associationer, som bekæmper den statslige og juridiske tvangsforvaltning, kan derfor kun betyde, at disse produktionsmidler ikke længere vil blive mobiliseret i form af vareproduktion for anonyme markeder.

I stedet for vareproduktion skal direkte diskussion, aftaler og samfundsmedlemmernes fælles beslutninger afgøre, hvordan ressourcerne kan bruges på en meningsfuld måde.

Den samfundsmæssige og institutionelle identitet mellem producenter og konsumenter, som er utænklig under det kapitalistiske eget-formåls diktatur, vil blive etableret. De fremmedgjorte institutioner stat og marked vil blive afløst af et smidigt system af råd, som fungerer både på lokalt og verdensomspændende niveau, og ved hjælp af hvilket de frie associationer kan bestemme over ressourcerne bevægelse i overensstemmelse med sanselig, social og økologisk fornuft.

Det er ikke længere arbejdets og "beskæftigelsens" eget-formål, som bestemmer livet, men organiseringen af den meningsfulde indsats af fælles muligheder, som ikke styres af nogen automatisk "usynlig hånd", men af bevidst samfundsmæssig handling. Den producerede rigdom vil være umiddelbart tilpasset behovstilfredsstillelse, ikke "betalingsdygtighed". Sammen med arbejdet forsvinder også statens og pengenes abstrakte almenhed. I stedet for de adskilte nationer opstår der et verdenssamfund, i hvilket ethvert menneske kan bevæge sig frit, og slå sig ned hvor det vil, i overensstemmelse med den universelle gæstfrihed.

Kritikken af arbejdet er en krigserklæring til den herskende orden, ikke fredsommelige nichers sameksistens med dens tvangsforhold. Den sociale emancipations parole må være: Vi tager, hvad vi har brug for! Vi vil ikke længere krybe på vores knæ under arbejdsmarkedernes og den demokratiske kriseforvaltnings åg! Forudsætningen for dette vil være, at nye sociale organisationer, som f.eks. frie associationer og råd, vil kontrollere de generelle samfundsmæssige betingelser for reproduktion. Det er disse krav, som på grundlæggende måde adskiller arbejdets modstandere fra enhver kolonihave-socialismes nichepolitikere og småånder.

Arbejdets herredømme spalter det menneskelige individ. Det adskiller det økonomiske subjekt fra statsborgeren, arbejdsdyret fra fritidsmennesket, det abstrakt offentlige fra det abstrakt private, den producerede mandlighed fra den producerede kvindelighed og det sætter det isolerede individ i modsætning til sin egen samfundsmæssige sammenhæng, der behersker det som en fremmed magt. Arbejdets modstandere stræber efter at ophæve denne skizofreni i den konkrete tilegnelse af den samfundsmæssige sammenhæng gennem bevidste og selvrefleksive menneskers handlinger.

"Arbejdet" er ifølge sit væsen den ufrie, umenneskelige, u-samfundsmæssige aktivitet, som er betinget af privatejendommen og som skaber privatejendommen. Ophævelsen af privatejendommen bliver altså først til virkelighed, når den forstås som ophævelse af "arbejdet".

(Karl Marx, om Friedrich Lists bog "Den politiske økonomis nationale system", 1845)

17 Et afskaffelses-program som modsvar til arbejdets elskere.

Man vil beskyldte arbejdets modstandere for at være en flok fantastere. Det påstås, at historien har vist, at et samfund ikke kan fungere, hvis det ikke er baseret på arbejdets principper, præstationstvang, markedsøkonomisk konkurrence og individuel egennytte. Vil I, den herskende tilstands apologeter, virkelig påstå, at den kapitalistiske vareproduktion har tildelt et flertal af menneskene et liv, som bare i fjerneste forstand er acceptabelt? Kalder I det at "fungere", når milliarder af mennesker bliver udstødt fra menneskeheden og må være glade, hvis de kan overleve på lossepladser? Og det samtidig med at produktivkræfterne vokser uden kontrol? Og hvad med de andre milliarder, som må tåle et forjaget liv under arbejdets diktatur, samtidig med at de bliver ensomme og isolerede, deres ånd bedøvet og afstumpet og de selv syge både fysisk og psykisk? Skal verden virkelig blive til en ørken, bare for at penge kan avle flere penge? Godt nok. Dette er den måde, hvorpå jeres grandiose arbejdssystem virkelig "fungerer". Den slags præstationer vil vi ikke have noget at gøre med.

Jeres selvtilfredshed er baseret på jeres uvidenhed og jeres svækkede hukommelse. Den eneste retfærdiggørelse I har for jeres nuværende og fremtidige forbrydelser, er den verdenstilstand, som er baseret på jeres forgangne forbrydelser. I har glemt og fortrængt, hvilke statsmassakrer der skulle til, før jeres forløjede "naturlov" var blevet banket ind i menneskers hoveder, en naturlov ifølge hvilken det tilmed er en lykke at være "beskæftiget" på fremmedbestemt måde og lade sin livsenergi blive udsuget til ære for jeres systemafguders abstrakte eget-formål.

Det var nødvendigt at udrydde enhver form for selvorganisation og selvbestemt Kooperation i de gamle agrarsamfund, før menneskeheden overhovedet var i stand til at inderliggøre arbejdets og egennyttens herredømme. Og måske lykkedes dette. Vi er ikke overoptimistiske. Vi kan ikke vide, om en befrielse fra denne betingede væren er mulig. Det står åbent, om arbejdets afgang vil medføre arbejdsgalskabens overvindelse eller civilisationens undergang.

I vil sikkert indvende, at al aktivitet ville ophøre og en almindelig dovenskab brede sig, hvis privatejendommen og tvangen til at tjene penge blev ophævet. I tilstår altså, at hele jeres "naturlige" system beror på ren tvang? Og at I derfor frygter dovenskaben som dødssynd mod arbejdsafgudernes ånd? Arbejdets modstandere har intet som helst imod dovenskaben. Det er et af deres vigtigste mål at genoplive den lediggangens kultur, som alle samfund engang kendte til, og som blev tilintetgjort med det formål at gennemtvinge en rastløs og meningsløs produceren. Derfor vil arbejdets modstandere først nedlægge alle de produktionsgrene, hvis eneste formål er at opretholde det vareproducerende systems forrykte eget-formål uden hensyn til skadevirkninger. Og det uden kompensation.

Vi taler her ikke kun om bil-, rustnings- og atomindustrierne, som er åbenlyst farlige for alle og enhver, men også om de meningsproteser og tåbelige forlystelsesgenstande, som

skal forestille at tilbyde arbejdsmenneskene en slags erstatning for deres spildte liv. Det vil også være slut med de aktivitetsmængder, som ene og alene udføres, fordi produktmasserne skal presses igennem pengeformens og markedsformidlingens nåleøje. Eller mener I, at bogholdere og lommeregnere, marketingsspecialister og sælgere, ferieafløserne og reklametekstforfattere stadig er nødvendige, når ting bliver fremstillet efter brugsværdi og alle simpelthen tager det de har brug for? Og hvorfor skulle der eksistere skattefunktionærer og politifolk, socialarbejdere og armodsforsvaltere, når der ikke er nogen privatejendom at beskytte, ingen social elendighed at forvalte og ingen mennesker at afrette til en fremmedgjort systemtvang?

Vi hører allerede ramaskriget: De mange arbejdspladser! Ja, ja. Prøv i ro og mag at regne ud hvor meget livstid menneskeheden dagligt bliver frarøvet, blot med det formål at ophobe "dødt arbejde", forvalte mennesker og smøre det herskende system. Tænk på den tid vi kunne bruge til at ligge i solen, i stedet for at lade os misbruge til ting, hvis groteske, repressive og ødelæggende karakter allerede er beskrevet i hele biblioteker. Der er ingen grund til at være bange. Al aktivitet vil på ingen måde ophøre, når arbejdets tvang forsvinder. Men selvfølgelig ændrer al virksomhed sin karakter, når den ikke længere er fastholdt i en usanselig sfære af abstrakt tid, som er sit eget formål, men tværtimod kan følge sin egen, individuelt variable tid og integreres i personlige livssammenhænge; når menneskene selv kan bestemme tidens forløb også i produktionens store organisationsformer, i stedet for at blive bestemt af den bedriftsøkonomiske valoriserings diktat. Hvorfor skal man lade sig stresse af en påtvungen konkurrences frække krav? Det gælder om at genopdage langsomheden.

De aktiviteter, som er forbundet med husholdning og omsorg for mennesker, som i arbejdssamfundet er usynlige, fraspaltede og definerede som "kvindelige", vil naturligvis ikke forsvinde. Hverken madlavning eller det at lægge ble på lader sig automatisere. Når arbejdet overvindes bliver adskillelsen af sociale sfærer også overvundet, og dermed kan disse nødvendige aktiviteter udføres i overensstemmelse med bevidst social organisation, hinsides alle samfundsmæssige tilskrivninger. De mister deres repressive karakter, så snart de ikke subsumerer mennesker under sig, og kan derfor udføres af både mænd og kvinder alt efter omstændigheder og behov.

Vi påstår ikke, at enhver aktivitet dermed bliver en fornøjelse. Noget er sjovt, noget mindre sjovt. Naturligvis er der altid nødvendige opgaver, som må og skal udføres. Men det vil næppe afskrække nogen, for disse gøremål vil ikke æde alt liv op. Og der vil være så meget desto mere, som vil blive gjort frivilligt. For aktivitet er jo et behov, ligesom lediggang er et behov. Ikke engang arbejdet har helt udryddet dette behov, men instrumentaliseret det til sit eget formål og udsuget det på vampyrvis.

Arbejdets modstandere er hverken tilhængere af en blind aktivisme eller et lige så blindt driveri. Lediggang, nødvendig aktivitet og frit valgte gøremål må bringes i et meningsfyldt forhold til hinanden og tilpasses behov og livssammenhænge. Så snart det kapitalistiske arbejdes saglige tvang er overvundet, vil de moderne produktivkræfter kunne udbrede fri disponibel tid til alle i rigt omfang. Hvorfor tilbringe mange timer dag efter dag på kontorer og i fabrikshaller, når automatik af enhver art kan tage sig af disse aktiviteter? Hvorfor lade hundrede menneskekroppe svede, når én mejetærsker er nok? Hvorfor spilde åndskraft på en rutine, som en computer uden videre kan udføre?

Med disse mål for øje er det imidlertid kun en brøkdel af teknologien i dens kapitalistiske form, som kan overtages. Størstedelen af de tekniske aggregater skal fuldstændig omformes, idet de blev skabt i overensstemmelse med den abstrakte rentabilitets bornerte målestokke. På den anden side og af samme grund er mange tekniske muligheder slet ikke blevet udviklet endnu. Selvom solenergi kan udvindes overalt, så opfører arbejdssamfundet centraliserede og livsfarlige kraftværker. Og selvom skånsomme måder at drive landbrug på allerede står til rådighed, så skyller den abstrakte penge-kalkule gifte af enhver art ud i vandet, ødelægger jorden og forpuster luften. Af rent bedriftsøkonomiske grunde bliver byggelementer og levnedsmidler jaget tre gange rundt om jorden, selv om de fleste ting kunne fremstilles lokalt uden det store behov for transportveje. En betragtelig del af den kapitalistiske teknologi er lige så meningsløs og overflødig som det tilsvarende forbrug af menneskelig energi.

Dermed fortæller vi jer ikke noget nyt. Og alligevel vil I aldrig drage konsekvenserne af det, som I udmærket selv ved. For I undviger enhver bevidst beslutning om hvilke produktions-, transport- og kommunikationsmidler, det ville give mening at anvende og hvilke, der er skadelige eller simpelthen overflødige. Jo mere hektisk I aflirer jeres mantra om demokratisk frihed, desto mere forbitret afviser I den mest elementære sociale beslutningsfrihed, fordi I ønsker at tjene arbejdets herskende lig og dets falske "naturlove" til evig tid.

Men arbejdet selv, ikke blot under de nuværende omstændigheder, men for så vidt som dets formål i det hele taget er den blotte forøgelse af rigdom, dette arbejde er, siger jeg, selv skadeligt og usundt, hvilket følger af nationaløkonomens (Adam Smiths) egne udviklinger, uden at han selv ved det.

(Karl Marx, Økonomisk-filosofiske manuskripter, 1844)

*Vort liv er mord gennem arbejde,
vi hænger fulde 60 år i løkken og spræller,
men vi vil skære os fri.*

(Georg Büchner, Dantons død, 1835)

18. Kampen mod arbejdet er antipolitisk.

Overvindelsen af arbejdet er alt andet end en luftig utopi. Verdenssamfundet kan ikke forsætte i den nuværende form i yderligere 50 eller 100 år. At arbejdets modstandere står over for de allerede klinisk døde arbejdsafguder, gør imidlertid ikke deres opgave ubetinget lettere. For jo mere arbejdssamfundets krise tilspidser sig, og alle reparationsforsøg slår fejl, desto mere vokser også kløften mellem de hjælpeløse sociale monaders isolation og kravene om en tilegnelsesbevægelse på et generelt samfundsmæssigt niveau. Den tiltagende barbarisering af de sociale forhold i store dele af verden viser, at den gamle arbejds- og konkurrencebevidsthed bliver ved med at eksistere på et stadigt lavere niveau. Den trinvis af-civilisering ser ud til at være krisens naturlige forløb, trods ubehaget ved kapitalismen og de deraf følgende modimpulser.

Konfronteret med netop sådanne negative udsigter ville det være fatalt at nedprioritere den omfattende samfundsmæssige karakter af den praktiske arbejdskritiks modprogram og dermed indskrænke sig til at oprette en prekær overlevelsesekonomi i arbejdssamfundets ruiner. Kritikken af arbejdet har kun en chance, hvis den kæmper imod den samfundsødelæggende strøm, i stedet for at lade sig føre med af den. Men civilisatoriske standarder kan ikke længere forsvares med demokratisk politik, men kun i modsætning til en sådan.

Den, som tilstræber den emancipatoriske tilegnelse og transformation af den samlede samfundsmæssige sammenhæng, kan næppe ignorere den instans, som hidtil har organiseret denne sammenhængs rammebetingelser. Det er umuligt at gøre oprør imod ekspropriationen af ens egne samfundsmæssige potenser, uden at geråde i konfrontation med staten. For staten forvalter ikke kun cirka halvdelen af samfundets rigdom, den skal også sikre, at alle samfundsmæssige potentialer bliver tvangsmæssigt underordnet valoriseringens påbud. Arbejdets modstandere kan ikke ignorere staten og politikken, men det er ikke deres opgave at bedrive stat eller politik.

En politisk bevægelse, hvis formål er at ophæve arbejdet, ville være en selvmodsigelse i en situation, hvor arbejdets afslutning er ensbetydende med politikken afslutning. Arbejdets modstandere stiller krav til staten, men de danner ikke politiske partier og vil aldrig gøre det. Politikken eneste formål er at erobre statsapparatet og dermed videreføre arbejdssamfundet. Arbejdets modstandere vil ikke besætte magtens kommandocentraler, men sætte dem ud af spil. Deres kamp er ikke politisk, men antipolitisk.

Den moderne stat og den moderne politik er uadskilleligt sammenviklet med arbejdets tvangssystem og må derfor forsvinde sammen med dette. Den megen snak om en genfødsel af politikken er kun et forsøg på at tilbageføre kritikken af den økonomiske

terror til en positiv statsorienteret handlemåde. Men selvorganisering og selvbestemmelse er den absolutte modpol til stat og politik. Erobringen af social-økonomiske og kulturelle frirum fuldbyrder sig ikke via den politiske omvej, tjenestevej og vildvej, men via skabelsen af et modsamfund.

Frihed er ikke at blive søndermalet på markedet eller forvaltet af staten, men at organisere den samfundsmæssige sammenhæng i eget regi – uden fremmedgjorte apparaters mellemkomst. I denne forstand er det nødvendigt for arbejdets modstandere at opfinde nye former for sociale bevægelser og at erobre brohoveder for en reproduktion af livet hinsides arbejdet. Det gælder om at forbinde forskellige former for samfundsmæssig modpraksis med en offensiv vægning mod arbejdet.

Lad bare de herskende magter erklære os forrykte, fordi vi vover et brud med deres tvangssystem. Vi har ikke andet at miste end udsigten til den katastrofe, som de styrer os imod. Vi har en verden at vinde hinsides arbejdet.

Proletarer i alle lande, hold op!

Juni 1999.